

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sara Arrhén

Lika allvarliga mord – olika straff?

En studie av betydelsen av gärningens relativa svårhet vid omvandling av
fängelse på livstid

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Ulrika Andersson

Termin för examen: Period 1 VT 2021

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Metod och material	7
1.4 Teori och perspektiv	10
1.5 Rättssäkerhet	10
1.5.1 Formell och materiell rättssäkerhet	11
1.5.2 Ett omtvistat begrepp	12
1.5.3 Definition i den fortsatta framställningen	13
1.6 Forskningsläge	13
1.7 Avgränsningar	14
1.8 Disposition	15
2 GRUNDERNA FÖR STRAFFMÄTNINGEN	16
2.1 Principer bakom regleringen	16
2.1.1 Straffrättens syften och nivåer	17
2.1.2 Proportionalitet och klander	18
2.2 Straffvärdebedömningen	19
2.2.1 Den centrala straffvärdebestämmelsen i 29 kap 1 § BrB	20
2.2.2 Försvårande och förmildrande omständigheter	21
2.3 Övriga omständigheter av betydelse för straffmätningen	23
2.4 Sammanfattande kommentar	24

3	STRAFFET FÖR MORD	25
3.1	En straffskala i förändring	26
3.1.1	Nyanseringen av straffskalan för mord 2009	26
3.1.2	Det misslyckade försöket till skärpning av straffet för mord 2014	26
3.1.3	Skärpningen av straffet för mord 2020	28
3.2	Straffmätning för mord	29
3.3	Analys av straffet för mord	31
3.3.1	Gärningens relativa svårhets betydelse inom ramen för straffet för mord	31
3.3.2	Konsekvenserna av skärpningen av straffet för mord	33
4	OMVANDLING AV FÄNGELSE PÅ LIVSTID	34
4.1	Omvandlingslagen	34
4.2	Kriterier för omvandling	35
4.2.1	Den tid den dömden avtjänat och de omständigheter som legat till grund för domen	36
4.2.2	Risk för återfall i allvarlig brottslighet	38
4.2.3	Den dömdes agerande under verkställigheten	42
4.2.4	Den dömdes behov av åtgärder för att underlätta övergången till ett liv i frihet	43
4.3	Analys av omvandlingsprövningen	44
4.3.1	Klanderbedömningen	44
4.3.2	Betydelse av omständigheter som saknar koppling till gärningens allvar	46
5	OMVANDLINGSPRÖVNINGEN I UNDERRÄTTSPRAXIS	49
5.1	Beslut där det straff som ska avtjänas överensstämmer med gärningens straffvärde	50
5.1.1	Exfrun som flydde från bilen	50
5.1.2	Knivmordet utanför lägenheten	51
5.1.3	Dubbelmordet medelst människokorv	52
5.1.4	Dubbelmordet med automatvapen	52
5.1.5	Mordet på gårdsplanen	53
5.1.6	Skotten med hagelgeväret	54
5.1.7	Polismorden i Malexander del 1 (T.B)	55
5.1.8	Polismorden i Malexander del 2 (A.A)	56

5.2	Beslut där det straff som den dömda får avtjäna är längre än gärningens straffvärde	57
5.2.1	Mordet med 5 skott	57
5.2.2	Knivmordet på exfrun	58
5.2.3	Rånmordet i bostaden	58
5.2.4	Attacken med 70 knivhugg	59
5.2.5	Avrättningen	60
5.2.6	Morddomen av Central Criminal Court i London	61
5.2.7	Mordet på Kriminalvårdsanstalten	62
5.3	Beslut där det inte kan utläsas om straffet som ska avtjänas är längre än straffvärdet	63
5.3.1	Skottet och knivhuggen	63
5.3.2	Knivskärningen i halsen	64
5.4	Avslag på grund av gärningens straffvärde	65
5.4.1	Kvinnan som fördes bort från på rastplatsen	65
5.5	Analys av rättstillämpningen	66
5.5.1	Omvandlingsprövningen leder ofta till ett längre fängelsestraff än vad en ren straffvärdebedömning skulle leda till	66
5.5.2	Straffvärdet bestäms vanligen till antingen 21 eller 24 års fängelse	67
5.5.3	Örebro tingsrätt har en mycket begränsad utredning att grunda sin straffvärdebedömning på	69
6	SAMMANFATTANDE SLUTSATSER	70
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	72

Summary

Since the passing of the Act (2006:45) on conversion of life imprisonment (omvandlingslagen), prisoners serving life sentences can apply for conversion from a life sentence to a fixed sentence. The petitions for conversion are adjudicated by Örebro district court. The majority of individuals serving life imprisonment in Sweden are convicted of murder. The increase of the severity of the penalty for murder in 2020, implying that more cases of murder will lead to life imprisonment, will therefore have a direct effect on the decisions on conversion. As a result of the increase of severity of the penalty for murder, more criminal acts, with various degrees of severity, will lead to life imprisonment. The purpose of the essay is to examine how the severity of the criminal act effects the length of the fixed sentence that prisoners with life sentences in practice has to serve.

The method used in the essay is the traditional legal dogmatic method, meaning the traditional sources of law are examined to determine the law. The essay also consists of a case study, where the decisions on conversion from 2019 and 2020 are examined. The analysis is based on the theories of the rule of law. The rule of law is in this essay used by its traditional meaning – that decisions based on law has to be predictable.

When the court is performing the meting out of punishment, the point of departure is the penal value of the criminal act. Penal value can be described as a measurement of the severity of a criminal act. When the penal value of the criminal act is the point of departure for the sentence, the penalty is determined according to the principle of proportionality. If the court finds that the penal value of the criminal act is life imprisonment, there is no possibility for the court to decide how long the execution of the sentence will be. Instead, this is decided in the assessment of conversion by Örebro district court, after the convicted has served at least ten years of the sentence. Örebro district court is to consider the time the convicted has served, the conditions from the sentence that were the basis for the meting out of punishment, whether there is a risk of recidivism into serious crime, if the prisoner has neglected the rules in terms of execution and if the prisoner has participated in promoting his or her reintegration into society. Out of the five criteria, only the criteria that regards the conditions from the sentence is assignable to the severity of the criminal act. The risk of recidivism is further viewed as an unreserved ground to reject the petition for conversion, and is therefore crucial

for the courts assessment. Out of the 58 decisions on conversion made in 2019 and 2020, 40 were refused on the basis that the risk of recidivism was concrete and considerable.

The conclusion drawn by the case study is that the assessments regarding the penal value made by Örebro district court are blunt and that the conditions to make a nuanced assessment are not ideal. In practice, the penal value is consistently determined to be 21 or 24 years in prison or, in very severe cases (for example if the convicted individual has committed multiple murders), a longer prison sentence. Another conclusion from the study is that the decisions on conversion often result in a longer prison sentence than what the penal value would suggest. In summary, the severity of the criminal act has some impact on the fixed sentence that the convicted in practice has to serve, but the severity is not the only criteria that effects the punishment. Therefore, the impact the severity of the criminal act has on the fixed sentence varies greatly.

Finally, the essay concludes that the assessments of conversion are not sufficiently predictable because of the following reasons: (1) The convicted individual does not know the sentence he or she is to serve until Örebro district court has approved the apply for conversion. (2) The assessment of the penal value of the criminal act is made many years after the sentence, by another court and based on second hand information. (3) The meting out of punishment is based on criteria with no connection to the criminal act, and (4) the validity of the assessment of the risk of recidivism is questionable. Accordingly, the application of the law is not sufficiently predictable and equivalent cases are not treated equally.

Sammanfattning

Sedan införandet av lag (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid (omvandlingslagen) har personer som dömts till livstids fängelse möjlighet att ansöka om att få livstidsstraffet omvandlat till ett tidsbestämt straff. Örebro tingsrätt prövar samtliga ansökningar om omvandling. Majoriteten av de som döms till livstids fängelse i Sverige döms för brottet mord. Att straffskalan för mord skärptes 2020 på så vis att fler mord ska leda till livstids fängelse får därför betydelse även för prövningen av omvandling av fängelse på livstid. Konsekvensen av lagändringen är att fler gärningar, som är relativt varandra olika klandervärda, kommer leda till livstids fängelse. Syftet med uppsatsen är att undersöka vilken inverkan gärningens relativa svårhet har på längden av fängelsestraffet som den dömden i praktiken får avtjäna.

Uppsatsen bygger på den rättsdogmatiska metoden i vid mening. Genom den rättsdogmatiska metoden fastställs gällande rätt med hjälp av de vedertagna rättskällorna, lagtext, doktrin, förarbeten och praxis. Utöver de traditionella rättskällorna används också underrättspraxis, innefattande de omvandlingsbeslut som fattades 2019 och 2020. Granskningen av vilken inverkan gärningens relativa svårhet får på fängelsestraffet den livstidsdömden i praktiken får avtjäna görs mot bakgrund av den grundläggande straffrättsliga principen om rättssäkerhet. Rättssäkerhetsbegreppet används i enlighet med den traditionella definitionen – det vill säga att rättsliga beslut ska vara förutsebara.

Vid domstolens straffmätning är utgångspunkten gärningens straffvärde, som kan sägas vara ett mått på hur förkastlig eller klandervärd en gärning är i straffrättslig mening. Genom straffvärdebedömningen mäts straffet ut proportionerligt till den begångna gärningens allvar. Om domstolen finner att straffvärdet för en gärning är fängelse på livstid har den inte möjlighet att besluta hur lång tid av livstidsstraffet den dömden i slutändan kommer avtjäna. Detta är istället något som beslutas av Örebro tingsrätt, efter att den dömden har avtjänat minst 10 år av straffet. Örebro tingsrätt ska vid omvandlingsprövningen ta hänsyn till den tid den dömden avtjänat, vad som av domen framgår av de omständigheter som legat till grund för straffmätningen, risken för återfall i allvarlig brottslighet, om den dömden åsidosatt vad som gäller för verkställigheten och om den dömden medverkat till att främja sin anpassning i samhället. Av de kriterier som domstolen ska beakta är det alltså endast ett, vad som av

domen framgår om de omständigheter som legat till grund för straffmätningen, som är hänförligt till gärningens allvar. Vidare utgör återfallsrisken ett absolut hinder mot att ansökan bifalls, vilket gör att detta kriterium spelar en avgörande roll. Av de 58 omvandlingsbeslut som fattades 2019 och 2020 avslogs 40 stycken på grund av att det ansågs föreligga en konkret och beaktansvärd risk att den dömd skulle återfalla i allvarlig brottslighet.

Av studien av omvandlingsbesluten framgår att den bedömning som Örebro tingsrätt gör beträffande gärningens straffvärde är trubbig och att förutsättningarna att göra en nyanserad bedömning är små. I praktiken bestäms straffvärdet konsekvent antingen till 21 eller 24 års fängelse, eller vid mycket allvarliga fall (t.ex. om den dömd begått flera mord) till ett ännu längre straff. Vad som också framgår av studien är att omvandlingsprövningen ofta leder till ett längre fängelsestraff än vad en ren straffvärdebedömning skulle leda till. Vid en sammantagen bedömning kan man säga att gärningens relativa allvar får viss betydelse när straffet tidsbestäms, men att det inte endast är gärningens allvar som styr vilket straff en livstidsdömd får avtjäna och att det därför varierar vilken vikt gärningens allvar tillmäts när livstidsstraffet omvandlas till ett tidsbestämt straff.

Det konstateras avslutningsvis att omvandlingsprövningen inte är tillräckligt förutsebar av följande skäl: (1) Den dömd får inte veta vilket straff denne ska avtjäna förrän Örebro tingsrätt omvandlat livstidsstraffet till fängelse på viss tid. (2) Bedömningen av gärningens faktiska straffvärde görs långt efter domen, av en annan domstol och på andrahandsinformation. (3) Straffmätningen görs vidare på grunder som saknar koppling till gärningen och (4) tillförlitligheten hos bedömningen av återfallsrisken kan ifrågasättas. Jag menar därför att omvandlingsprövningen inte är tillräckligt rättssäker och att lika fall inte behandlas lika.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Det hårdaste straffet som kan dömas ut i Sverige är fängelse på livstid - ett straff som nära uteslutande tillämpas när personer döms för mord.¹ Livstidsstraffet utgör det yttersta av fördömanden från statens sida och ska visa samhällets avståndstagande från de mest klandervärda gärningarna samtidigt som det ska skydda medborgarna från farliga personer som begått mycket allvarliga brott.² Utgångspunkten när livstidsstraffet döms ut är att den dömda ska sitta i fängelse resten av livet. I praktiken ser det dock annorlunda ut, och livstidsstraffet kan istället sägas ha karaktären av ett tidsbestämt straff. Detta hänger samman med att livstidsstraffet regelmässigt omvandlas till fängelse på bestämd tid.³ Frågan om när och hur livstidsstraffet får tidsbestämmas regleras i lag (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid (omvandlingslagen).⁴ Syftet med att omvandlingslagen infördes var att stärka rättssäkerheten för livstidsdömda, som före omvandlingslagen kunde frigges endast genom att beviljas nåd av regeringen.⁵

Samtliga beslut om omvandling av fängelse på livstid fattas av Örebro tingsrätt.⁶ De kriterier domstolen ska beakta vid omvandlingsprövningen är gärningens svårhet, risken för att den dömda återfaller i allvarlig brottslighet, om den dömda misskött verkställigheten samt om denne medverkat till att främja sin anpassning i samhället.⁷ Att Örebro tingsrätt vid omvandlingsprövningen ska beakta gärningens svårhet har att göra med att gärningar vars straffvärde bestäms till fängelse på livstid kan vara olika klandervärda och därför bör leda till att den dömda avtjänar olika långa fängelsestraff.⁸ Tanken är att allvarligare gärningar som

---

¹ Lernestedt, s. 360.

² Proposition 2005/06:35 s. 19 och 69 (proposition förkortas härnäst som Prop. i fotnoterna).

³ NJA 2008 s. 579.

⁴ Prop. 2005/06:35 s. 1. och prop. 2018/19:138 s. 14.

⁵ Prop. 2005/06:35 s. 68.

⁶ 6 § omvandlingslagen. Överinstans till Örebro tingsrätt är Göta hovrätt, som därför också fattar beslut om omvandlingsfrågan i mål som överklagats.

⁷ 4 § omvandlingslagen och NJA 2008 s. 79.

⁸ Prop. 2005/06:35 s. 38.

huvudregel ska leda till att det går längre tid innan en ansökan om omvandling kan bifallas.⁹ Hur klandervärd eller allvarlig en viss gärning är jämfört med andra gärningar kan beskrivas som *gärningens relativa svårhet*.¹⁰ Inom ramen för livstidsstraffet får den aktuella gärningens relativa svårhet betydelse dels när straffvärdet bestäms till fängelse på livstid, dels när Örebro tingsrätt ska ta ställning till om livstidsstraffet ska omvandlas till fängelse på viss tid och i så fall hur långt fängelsestraffet ska bestämmas till.

Den 1 januari 2020 skärptes straffet för mord med det uttalade syftet att fler mord ska leda till livstids fängelse.¹¹ Högsta domstolen (HD) uttalade i februari 2021 i rättsfallet ”Mordet med kökskniven” att konsekvensen av lagändringen är att det nu krävs mindre försvårande omständigheter för att domstolen ska finna att straffvärdet är fängelse på livstid.¹² Konsekvensen av lagändringen blir således att fler gärningar kommer leda till livstids fängelse och att spridningen av allvaret hos de gärningar som leder till en livstidsdom blir större. Det är därför av särskilt intresse att undersöka vilken betydelse gärningens relativa allvar får när livstidsstraffet omvandlas till ett tidsbestämt straff. Leder allvarligare mord till längre fängelsestraff?

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens övergripande syfte är att granska hur längden på det fängelsestraff som den livstidsdömda i praktiken får avtjäna förhåller sig till den konkreta gärningens relativa svårhet. Huvudfrågan för uppsatsen är således vilken inverkan gärningens relativa svårhet har på längden av det slutliga fängelsestraffet. Granskningen kommer göras mot bakgrund av den grundläggande straffrättsliga teorin om rättssäkerhet. Det främsta skälet till att rättssäkerheten kommer ligga till grund för granskningen är att motivet för omvandlingslagens införande var just att stärka rättssäkerheten för livstidsdömda.¹³ Omvandlingslagen har också, både i samband med och efter dess införande, ifrågasatts just för att inte vara tillräckligt rättssäker.¹⁴ Jag menar vidare att rättssäkerhetskravet är ett grundläggande krav i en rättsstat och att det

---

⁹ Prop 2005/06:35 s. 60.

¹⁰ Jfr NJA 2008 s. 579.

¹¹ Prop. 2018/19 s. 138 s. 4.

¹² Högsta domstolens dom 26 februari 2021, mål B 4914-20 (Mordet med kökskniven).

¹³ Prop. 2005/06:35 s. 68.

¹⁴ Se t.ex. Ju 2002:2717/BIRS.

därför är viktigt att all lagstiftning når upp till detta krav. Teorin om rättssäkerhet fungerar därför väl som analysredskap när omvandling av fängelse på livstid ska granskas. För att teorin om rättssäkerhet ska utgöra ett effektivt analysverktyg behöver begreppet emellertid definieras på ett tydligt sätt. Hur jag har gjort det och skälen bakom mitt val av definition kommer utvecklas i avsnitt 1.5. Redan nu kan dock sägas att jag har valt att använda rättssäkerhetsbegreppet i enlighet med den traditionella definitionen – att rättsliga beslut ska vara förutsebara.

Syftet med uppsatsen är alltså att, mot bakgrund av det för straffrätten grundläggande kravet på rättssäkerhet, granska hur det fängelsestraff som den livstidsdömde i praktiken får avtjäna förhåller sig till den konkreta gärningens relativa svårhet. För att besvara syftet har följande frågeställningar ställts upp.

- Vilken betydelse får gärningens relativa svårhet när gärningens straffvärde bestäms till fängelse på livstid?
- Vilka konsekvenser får den senaste skärpningen av straffet för mord för prövningen av omvandling av fängelse på livstid?
- Är bedömningen som domstolarna gör vid omvandlingsprövningen tillräckligt rättssäker?

1.3 Metod och material

Vid valet av metod får uppsatsens syfte och frågeställningar en central betydelse.¹⁵ En viktig del i uppfyllandet av huvudfrågeställningen är att fastställa gällande rätt, varför den rättsdogmatiska metoden är mest lämplig. Rättsdogmatikens uppgift brukar enligt Claes Sandgren, professor i civilrätt, beskrivas vara att fastställa gällande rätt med ledning av de vedertagna rättskällorna.¹⁶ De rättskällor som traditionellt används för att beskriva och systematisera gällande rätt är lag, förarbeten, prejudikat och doktrin.¹⁷ Rättsdogmatiken innefattar (1) att tolka och fastställa gällande rätt och (2) att systematisera gällande rätt i form

---

¹⁵ Sandgren, s. 48.

¹⁶ Sandgren, s. 48–49.

¹⁷ Sandgren, s. 45.

av regler, principer, läror, samband m.m.¹⁸ Rättsdogmatikens uppgift har också beskrivits som att rekonstruera en rättsregel eller lösningen på ett rättsligt problem.¹⁹

Framställningen bygger, utöver de traditionella rättskällorna, även på underrättspraxis, vilket normalt sett inte räknas till de traditionella rättskällorna. Jan Kleineman, professor i civilrätt, anser att opublicerade avgöranden är främmande för rättsdogmatiken då de inte är förankrade i rättskällevärdet.²⁰ Aleksander Peczenik, professor i allmän rättslära, anser däremot att även opublicerade avgöranden utgör rättskällor och att de därför kan brukas inom ramen för den rättsdogmatiska metoden.²¹ Även Sandgren menar att underrättspraxis kan användas inom ramen för den rättsdogmatiska metoden. Han poängterar dock att underrättspraxis inte utgör en källa som konstituerar gällande rätt i Sverige, varför dess värde många gånger får begränsad betydelse för en rättsdogmatisk studie.²² I denna uppsats används underrättspraxis för att undersöka den praktiska effekten av lagstiftningen, vilket är ett ändamål som en studie av underrättspraxis är väl lämpad för att uppnå.²³ Jag menar därför att tingsrätts- och hovrättsavgörandena i detta fall väl tjänar till att uppfylla uppsatsens syfte. Mot bakgrund av detta kommer metoden av uppsatsen utgöras av den rättsdogmatiska metoden i vid mening, innebärande att även opublicerade avgöranden kan ingå i framställningen. Det material som använts i uppsatsen utgörs, utöver de beslut av underrättspraxis som omfattas av studien, av de traditionella rättskällorna, det vill säga lagtext, förarbeten, praxis och doktrin.²⁴ Beträffande den doktrin som använts har jag valt att hänvisa till etablerade författare inom rättsvetenskapen.

Samtliga beslut om omvandling av fängelse på livstid från Örebro tingsrätt från 2019 och 2020 begärts ut och gått igenom. I de fall omvandlingsbeslutet överklagats till och avgjorts av Göta hovrätt har även dessa begärts ut. De beslut som jag valt att ha med i granskningen är de fall där den som ansökt om omvandling av livstidsstraffet dömts för brottet mord som gärningsman och där Örebro tingsrätt antingen bifallit eller avslagit ansökan. Det innebär att

---

¹⁸ Sandgren, s. 48–49.

¹⁹ Kleineman, s. 21.

²⁰ Kleineman, s. 29.

²¹ Peczenik (1995), s. 215–216.

²² Sandgren, s. 49.

²³ Sandgren s. 48–49.

²⁴ Sandgren, s. 45.

mål där personen dömts för till exempel anstiftan till mord har sorterats bort.²⁵ Detta för att inte låta frågor om ansvar för personer som inte är att bedöma som medgärningsmän ta utrymme från framställningen av hur straffmätningen för mord går till. Beslut som avvisats, exempelvis för att inte tillräckligt lång tid gått för att det ska vara tillåtet att ansöka om omvandling av livstidsstraffet, har också sorterats bort. Detsamma gäller beslut som skrivits av, exempelvis för att den dömde har återkallat sin ansökan. I vissa fall, då jag funnit det av relevans att undersöka på vilken grund de tidigare ansökningarna avslagits, har även dessa begärts ut.

Beträffande avslagsbesluten kan redan nu påpekas att en stor del av dem grundas på att Örebro tingsrätt ansett det funnits en konkret och beaktansvärd risk för att den dömde ska återfalla i allvarlig brottslighet. Eftersom uppsatsens syfte är inriktat på bedömningen av gärningens relativa svårhet och en straffvärdebedömning saknas i dessa avslagsbeslut har jag inte mera ingående granskat dem. Dessa avslagsbeslut kommer inte heller presenteras i sammanställningen av besluten i kapitel 5. Besluten får dock viss betydelse för undersökningens resultat på så vis att de illustrerar andelen avslagsbeslut som baseras på återfallsrisken och därmed vilken betydelse detta kriterium får.

Vid omvandlingsprövningen får livstidsdomen en avgörande betydelse. Örebro tingsrätt citerar därför regelmässigt längre utdrag från livstidsdomens domskäl. Jag har bedömt att de delar av livstidsdomen som redovisas i besluten är tillräcklig för att analysera tingsrättens straffvärdebedömning. Av ekonomiska skäl har därför inte livstidsdomarna begärts ut, utan granskningen grundas på hur domskälen återgetts av Örebro tingsrätt. Det är värt att påpeka att granskningen görs just av omvandlingsbesluten, och inte de ordinarie livstidsdomarna, varför jag menar att det är tillräckligt att utgå från besluten om omvandling. Att livstidsdomarna inte granskats separat kan dock betraktas som en svaghet i undersökningen, vilket bör tas i beaktande när man drar slutsatser av undersökningens resultat.

---

²⁵ Endast två beslut har sorterats bort på denna grund. I resterande beslut hade den ansökande dömts för mord såsom gärningsman.

1.4 Teori och perspektiv

Inom ramen för en analyserande uppsats av detta slag är det av vikt att som författare klargöra att en viss värdering har varit vägledande för arbetet.²⁶ Mot bakgrund av detta ska det framhållas att mitt val av att låta teorin om rättssäkerhet ligga till grund för arbetet innebär att framställningen kommer vara färgad av vissa utgångspunkter. Den utgångspunkt som främst är nödvändig att framhålla är att jag menar att rättssäkerheten är en avgörande aspekt i en rättsstat och därför är något som *bör* eftersträvas. I ett rättssystem finns ett antal principer som behöver viktas mot varandra. Jag menar att rättssäkerheten är helt grundläggande för att rättfärdiga rättssystemets existens, och att den därför bör ges stort utrymme när avväganden om hur lagstiftningen ska utformas görs. Det är också mot denna bakgrund jag menar att det är betydelsefullt att granska om omvandlingsprövningen når upp till kravet på rättssäkerhet.

Rättssäkerhet är sedan lång tid ett väletablerat och frekvent använt begrepp i den rättsvetenskapliga diskussionen. Trots detta råder det relativt stor oklarhet om begreppets innebörd.²⁷ Eftersom jag avser att använda rättssäkerhetsbegreppet för att analysera omvandlingsprövningen kommer jag i nästkommande avsnitt presentera hur rättssäkerhetsbegreppet har definierats i litteraturen för att sedan förklara varför jag har valt att ställa mig bakom det traditionella rättssäkerhetsbegreppet, som innebär att rättsliga beslut ska vara förutsebara.²⁸ Även detta beslut uttrycker en form av värdering och påverkar givetvis min bedömning av huruvida omvandlingsprövningen är tillräckligt rättssäker, vilket är viktigt att framhålla.

1.5 Rättssäkerhet

Till en början kan konstateras att rättssäkerhetsbegreppet historiskt sett har en tydlig koppling till rättsstaten.²⁹ Vad som är utmärkande för en rättsstat är bland annat att individer ska tillförsäkras rättsskydd mot staten. För att uppnå det måste staten med hjälp av rättsordningen förhindra statens missbruk av makten, vilket bland annat görs genom krav på förutsebarhet i

---

²⁶ Sandgren, s. 52.

²⁷ Zila (1990) s. 284.

²⁸ Jareborg (1992) s. 81.

²⁹ Peczenic (1987), s. 154.

rättsliga angelägenheter.³⁰ Det är mot denna bakgrund rättssäkerhetskravet uppkom och begreppet definieras således traditionellt sett som förutsebarhet i rättsliga angelägenheter.³¹ På senare tid har det, vid sidan av det traditionella rättssäkerhetsbegreppet, vuxit fram andra definitioner av rättssäkerhet. Det har fått som konsekvens att begreppet är något svårdefinierat. Jag kommer i det följande presentera de två huvuddefinitioner som kan urskiljas i litteraturen – formell och materiell rättssäkerhet.

1.5.1 Formell och materiell rättssäkerhet

Definitionen av formell rättssäkerhet är identiskt med det traditionella rättssäkerhetsbegreppet som kort beskrevs ovan. *Formell rättssäkerhet* innebär således att rättsliga beslut ska vara förutsebara.³² Det formella rättssäkerhetsbegreppet fäster inte någon vikt vid rätterns innehåll utan istället endast att den tillämpas på ett förutsebart sätt.³³ Syftet med att rätten ska tillämpas förutsebart är att individen ska skyddas från att utsättas för statens godtycke. För att förutsebarhetskravet ska vara uppfyllt krävs att rättssystemet kan tillhandahålla klara, tydliga och pålitliga svar på rättsfrågor.³⁴ Hans-Gunnar Axberger, docent i straffrätt, poängterar att det aldrig går att utesluta att misstag begås vid utövandet av rättsligt tvång. Rättssäkerhetskravet kan därför enligt honom endast betraktas som en strävan och inte ett absolut krav.³⁵

Det som brukar kallas för *materiell rättssäkerhet* kan beskrivas som en utökad version av den formella rättssäkerheten. Vad som ovan framfördes beträffande förutsebarhetskravet på rätten gäller också beträffande den materiella rättssäkerheten. Skillnaden är att det utöver detta ställs krav på att de rättsliga besluten ska vara etiskt godtagbara, eller att resultatet av lagens tillämpning i det enskilda fallet ska vara rättvist.³⁶ Enligt det materiella rättssäkerhetsbegreppet ska rättsliga beslut fattas baserade på en avvägning mellan hänsyn till

---

³⁰ Jareborg (1992), s. 80 och Frändberg, s. 253.

³¹ Jareborg (1992), s. 81 och Frändberg, s. 253.

³² Jareborg (1992) s. 81.

³³ Zila, s. 288.

³⁴ Frändberg, s. 288-289.

³⁵ Axberger, s. 154.

³⁶ Peczenik, Aarnio och Bergholtz, s. 54.

den på lagen baserade förutsebarheten och andra etiska hänsyn.³⁷ Detta gäller på lagstiftningsnivå, men också när lagen tillämpas i det enskilda fallet.³⁸

Utöver de definitioner av rättssäkerhetsbegreppet som ovan presenterats har det i litteraturen förekommit en definition som beskrivits som en variant av materiell rättssäkerhet. Definitionen innebär att den som lever i ett rättssäkert samhälle har rätt att inte utsättas för brott.³⁹ Definitionen förekommer endast undantagsvis i litteraturen, och är därför av begränsad betydelse. Jag avser därför inte att ytterligare behandla denna definition, utan när jag skriver materiell rättssäkerhet åsyftas definitionen som innebär att rättssäkerheten utöver krav på förutsebarhet fordrar att besluten är etiskt godtagbara.

1.5.2 Ett omtvistat begrepp

Vilken av de ovan presenterade definitionerna som ska användas och vilka värden som bör tillskrivas begreppet rättssäkerhet har varit omdiskuterat i litteraturen. Här kan utläsas en tydlig skiljelinje mellan de som menar att begreppet bör begränsas till att innebära förutsebarhet i rättsliga beslut (formell rättssäkerhet) och de som menar att begreppet dessutom bör tillskrivas ett krav på att rättsliga beslut ska vara etiskt godtagbara (materiell rättssäkerhet).

Förespråkare för definitionen av materiell rättssäkerhet hänvisar inte sällan till Hitlers förföljelse av judar under Nazityskland. Argumentet bygger på att tyska judar lätt kunde förutse att de skulle komma att förföljas, men att det vore absurt att kalla rättssystemet i Nazityskland för rättssäkert. Förespråkare för det materiella rättssäkerhetsbegreppet menar därför att rättssäkerheten även behöver innefatta ett krav på att rättsliga beslut ska vara etiskt godtagbara.⁴⁰ De som argumenterar för att rättssäkerhet endast ska användas i betydelsen av vad som ovan kallats formell rättssäkerhet menar emellertid att argumentet inte är hållbart. Jareborg anser att argumentet bygger på en glidning mellan vad som är juridisk rätt och vad som är moraliskt rätt.⁴¹ Han framhåller att så länge man godtar att rätten kan vara omoralisk,

---

³⁷ Peczenik, Aarnio och Bergholtz, s. 53.

³⁸ Peczenik, Aarnio och Bergholtz, s. 54.

³⁹ Ekelöf, s. 7.

⁴⁰ Peczenic (1986) s. 49.

⁴¹ Jareborg (1992), s. 90.

är det inte absurt att medborgarna kan behandlas förutsebart på ett sätt som inte är moraliskt godtagbart. Jareborg anser att man för att det inte ska uppstå otydlighet i rättssäkerhetsbegreppets innebörd bör avstå från att tala om formell och materiell rättssäkerhet och istället endast använda rättssäkerhetsbegreppet i betydelsen förutsebarhet i rättsliga angelägenheter.⁴²

1.5.3 Definition i den fortsatta framställningen

Jag instämmer med Jareborg om att användningen av både det materiella och formella rättssäkerhetsbegreppet leder till otydlighet i begreppets innebörd. Det är dessutom svårt att avgränsa vilka etiska krav som bör ställas på rätten och hur dessa krav bör vägas mot varandra. Rättssäkerhetsbegreppet blir därför otydligt och det är svårt att på ett konkret vis ange vad som menas med det. Mot bakgrund av dessa skäl är det materiella rättssäkerhetsbegreppet enligt min mening inte lika effektivt som analysverktyg som det formella rättssäkerhetsbegreppet. Jag kommer därför i den vidare framställningen att använda rättssäkerhet i enlighet med det som ovan beskrivits som formell rättssäkerhet. När jag hädanefter hänvisar till rättssäkerhetskravet menar jag således kravet på att rättsliga beslut ska vara förutsebara.

1.6 Forskningsläge

De synpunkter och kommentarer som i doktrin uttryckts om omvandlingslagen är inte särskilt omfattande, och framfördes dessutom främst i samband med lagens tillkomst 2007. De författare som kan lyftas fram är Catharina Sitte Durling, doktor i straffrätt, Claes Lernestedt, professor i straffrätt och Helén Örnemark Hansen, docent i straffrätt. Sitte Durling har kritiserat dels att riskbedömningar beträffande återfallsrisken får ta plats i bedömningarna, dels att Örebro tingsrätt ånyo ska ta hänsyn till omständigheterna kring domen långt efter att den vunnit laga kraft.⁴³ Lernestedt har bland annat anfört att livstidsstraffet i praktiken utgör ett tidsbestämt straff och därför borde avskaffas.⁴⁴

---

⁴² Jareborg (1992), s. 90.

⁴³ Sitte Durling s. 300-302.

⁴⁴ Lernestedt, s. 373 ff.

Örnemark Hansen publicerade 2008 en studie om samtliga fall av omvandling av fängelse på livstid som prövades av Örebro tingsrätt 2007.⁴⁵ Fallen redovisas dock inte speciellt ingående och undersökningen gjordes kort efter att omvandlingslagen infördes, före HD hade tagit ställning till hur kriterierna för omvandling ska tolkas. Undersökningen gjordes också mera allmänt utan att fokusera på en viss del av bedömningen. Arbeten som behandlar hur det konkreta straffet förhåller sig till gärningens relativa svårhet saknas helt. Jag anser därför att det är motiverat att göra ytterligare en studie av Örebro tingsrätts praxis, denna gång med särskilt fokus på klanderbedömningen. En sådan skulle fylla en viktig kunskapslucka beträffande hur längden på det straff som livstidsdömda faktiskt avtjänar förhåller sig till svårheten på gärningen de begått.

1.7 Avgränsningar

En viktig avgränsning som har gjorts i arbetet är att endast mord där den dömda döms som gärningsman har behandlats, trots att det finns 29 brott med livstids fängelse i straffskalan. Som exempel kan nämnas människorov, grov mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse.⁴⁶ Skälet till avgränsningen är att det i praktiken i stort sett uteslutande är just mord som leder till livstids fängelse, varför det därför också huvudsakligen är mord som prövas vid omvandlingsprövningen.⁴⁷ Det kan påpekas att samtliga av Örebro tingsrätts beslut om omvandling 2019 och 2020 hade sin bakgrund i livstidsdomar där ett mord begåtts.

När omvandlingslagen behandlas aktualiseras flera problem. Ett sådant är huruvida de riskbedömningar som görs beträffande återfallsrisken är tillräckligt tillförlitliga. Bedömningen av återfallsrisken kommer dock inte vara föremål för studien av underrättspraxis i kapitel 5, då denna är inriktad på Örebro tingsrätts bedömning av gärningens svårhet. Frågan kommer dock få visst utrymme i kapitel 4. Även frågor om målsägandens ställning blir relevanta när omvandlingslagen diskuteras.⁴⁸ Fokus för uppsatsen är emellertid förhållandet mellan staten och den dömda, varför frågor om målsägandens roll lämnas utanför framställningen. Även när det gäller frågan om huruvida omvandlingsprövningen är rättssäker riktar den in sig på

---

⁴⁵ Örnemark Hansen, s. 205 ff.

⁴⁶ Borgeke & Heidenborg, s. 85.

⁴⁷ Lernestedt, s. 360.

⁴⁸ Se tex Lernestedt s. 365 ff.

förhållandet mellan den enskilde och staten. Frågan är således om prövningen är tillräckligt rättssäker ur den dömdes perspektiv.

1.8 Disposition

Uppsatsens *kapitel 2* behandlar grunderna för straffmätningen. Kapitlet syftar till att ge en bakgrund till vilka omständigheter domstolen ska beakta för att avgöra hur klandervärd en gärning är och vilket straff som därför ska följa på gärningen. I *kapitel 3* utvecklas straffet för mord och hur detta förändrats över tid. I detta kapitel presenteras den senaste skärpningen av straffet för mord och hur denna tolkats av HD. I slutet av kapitlet analyseras vilken betydelse gärningens relativa svårhet får när straffet för mord bestäms till livstids fängelse samt vilka effekter den senaste lagändringen får i detta sammanhang. I *kapitel 4* beskrivs omvandlingslagen och vilka omständigheter domstolen ska beakta när den avgör om livstidsstraffet ska tidsbestämmas och hur långt straffet i så fall ska bestämmas till. I slutet av kapitlet analyseras klanderbedömningens betydelse vid omvandlingsprövningen och hur denna förhåller sig till kravet på rättssäkerhet.

I *kapitel 5* presenteras studien av hur omvandlingslagen tillämpats åren 2019 och 2020. Samtliga beslut där en bedömning av gärningens svårhet görs kommer redovisas i kapitlet. Efter att besluten redovisats analyseras besluten mot bakgrund av teorin om rättssäkerhet. I *kapitel 6* presenteras slutligen mina sammanfattande slutsatser genom att uppsatsens syfte och frågeställningar besvaras.

2 Grunderna för straffmätningen

Följande kapitel behandlar grunderna för straffmätningen. Jag kommer gå igenom de bestämmelser som är grundläggande för påföljdsbestämningen, med särskilt fokus på straffvärdebedömningen. Eftersom uppsatsen behandlar när livstidsstraffet utdöms för mord kommer genomgången vara inriktad på straffmätningen vid mycket allvarlig brottslighet, där livstidsstraffet kan komma i fråga. Det innebär att frågor som exempelvis påföljdsval inte kommer att beröras då det i normalfallet inte kan bli fråga om någon annan påföljd än fängelse för sådan allvarlig brottslighet som mord.⁴⁹ Reglerna om psykiskt störda lagöverträdare lämnas också utanför framställningen då personer som döms till rättspsykiatrisk vård inte blir föremål för någon omvandlingsprövning. Innan jag går in på de konkreta bestämmelserna som styr straffmätningen kommer principerna bakom regleringen att beröras.

2.1 Principer bakom regleringen

När man talar om straffrättens syften och hur straffrätten kan rättfärdigas diskuteras ofta teorier om prevention eller vedergällning.⁵⁰ Det ligger utanför uppsatsens syfte att närmare utveckla dessa teories innebörd. Kortfattat kan dock sägas följande. Preventionsteorierna brukar delas upp i allmänpreventiva och individualpreventiva teorier. Enligt teorier om allmänprevention är utgångspunkten att straff syftar till att på ett mera allmänt plan inskräpa vikten av att medborgarna följer lagar och regler för att minska brottsligheten.⁵¹ Teorier om individualprevention anger istället att syftet med straffrätten är att avhålla den som begått brott från att begå ytterligare brott.⁵² Enligt vedergällningsteorier menar man att den enskilde genom eget beteende gjort sig förtjänt av att straffas och att straffet på så vis kan rättfärdigas.⁵³ I svensk rätt tar sig vedergällningsteorierna uttryck genom proportionalitetsprincipen.⁵⁴

---

⁴⁹ Prop. 1987/88:120 s. 100.

⁵⁰ Asp, Ulväng & Jareborg, s. 30.

⁵¹ Borgeke & Heidenborg, s. 33 och 37.

⁵² Borgeke & Heidenborg, s. 34.

⁵³ Asp, Ulväng & Jareborg, s. 31–32.

⁵⁴ Jareborg & Zila, s. 66.

2.1.1 Straffrättens syften och nivåer

Preventionsteorier och vedergällningsteorier framställs ofta som motsatsbegrepp. Straffrätten innehåller emellertid både prevention och vedergällning i olika delar av straffsystemet. För att besvara vilket syftet med straffrätten är och hur den kan rättfärdigas delas straffsystemet därför ofta upp i tre nivåer.⁵⁵ Nivåerna är för det första *kriminaliseringsnivån*, som gäller kriminalisering av gärningar, för det andra *domstolsnivån*, som gäller utdömande av straffansvar i domstol och för det tredje *verkställighetsnivån*, som avser verkställighet av straff.⁵⁶

Syftet med straffsystemet på *kriminaliseringsnivån* anses framförallt vara allmänpreventivt.⁵⁷ Det har anförts att det hade varit poänglöst att kriminalisera gärningar om man inte utgår från att straffhotet kommer ha någon effekt i form av att det bidrar till att undertrycka skadligt beteende. Ett sådant system skulle framstå som både brutalt och omoraliskt.⁵⁸ På *verkställighetsnivån* är det individualpreventionen som spelar en central roll.⁵⁹ Att verkställigheten fokuserar på individualprevention innebär att samhället, inom ramen för det straffrättsliga ingripandet, ska vidta åtgärder i syfte att den dömda inte ska fortsätta begå brott.⁶⁰

På *domstolsnivån* är det istället vedergällningsteorier som får genomslag. Vedergällning förknippas historiskt med straffsystem utanför rättssystemet, främst i religiösa normsystem. Inom vårt straffsystem har vedergällningsbegreppet emellertid den betydelse att straff bestäms i enlighet med de regler lagstiftningen ställer upp, och att bestraffningen på domsnivån bygger på proportionalitet.⁶¹ I svensk rätt fick tidigare allmän- och individualpreventiva överväganden ta plats på domsnivån. Sedan påföljdsreformen 1989 övergick man dock till att istället basera straffmätningen på gärningens relativa svårhet.⁶² Det ansågs inte rimligt att

---

⁵⁵ Asp, Ulväng & Jareborg, s. 30.

⁵⁶ Asp, Ulväng & Jareborg, s. 30 och Borgeke & Heidenborg, s. 37.

⁵⁷ Asp, Ulväng & Jareborg, s. 31–32.

⁵⁸ Asp, Ulväng & Jareborg, s. 31 & Borgeke & Heidenborg, s. 37.

⁵⁹ Borgeke & Heidenborg, s. 38.

⁶⁰ Borgeke & Heidenborg, s. 38.

⁶¹ Jareborg & Zila, s. 66.

⁶² Träskman (2003), s. 174 och prop 1987/88:120 s. 30.

domstolen i varje enskilt fall skulle överväga vilka allmänpreventiva effekter bestämmande av straff skulle ha och ibland ”statuera exempel” genom att i ett visst fall utdela ett hårdare straff än vad gärningens svårhet normalt skulle leda till.⁶³ Lagstiftaren tog även avstånd från att inkapacitering (oskadliggörande) skulle utgöra en straffmättningsgrund.⁶⁴ Att utföra en straffmätning mot bakgrund av andra faktorer än hur klandervärd gärningen är ansågs strida mot kravet på likhet inför lagen och rättvisa.⁶⁵ För att ge proportionalitetsprincipen genomslag i straffbestämningen infördes 1989 begreppet straffvärde.⁶⁶ Straffvärdebedömningen har en central betydelse för påföljdsbestämningen och kan sägas vara ett mått på hur förkastlig eller klandervärd en gärning är i straffrättslig mening.⁶⁷

2.1.2 Proportionalitet och klander

Genom att utdela en straffrättslig sanktion ger samhället uttryck för att den begångna gärningen förtjänar att klandras, eller ogillas. Genom att utdela olika hårda straff signalerar samhället vidare olika grader av klander beroende på allvaret i gärningen den dömda gjort sig skyldig till. Straffets stränghet ger på så vis en anvisning om hur mycket brottet ogillas. Om brottet x bestraffas hårdare än brottet y, kommuniceras att brottet x ogillas starkare. För att denna ordning ska upprätthållas behöver straff utmätas på ett sätt som med enhetlig konsekvens stämmer överens med det klander som impliceras.⁶⁸ Von Hirsch menar att straff inte kan rättfärdigas om proportionalitetsprincipen åsidosätts, oavsett om det sker i brottspreventivt syfte. För att straffet ska anses rättfärdigat måste enligt Von Hirsch personer som begått lika klandervärda gärningar också behandlas som personer som förtjänar att klandras lika hårt.⁶⁹ Han poängterar dock att en förtjänstmodell, såsom den om proportionalitet, tillåter att även andra syften tillgodoses inom ramen för modellen. Det förutsätter emellertid att kravet på proportionalitet inte eftersätts.⁷⁰

---

⁶³ Borgeke & Heidenborg, s. 37.

⁶⁴ Prop 1987/88:120 s. 30.

⁶⁵ Prop. 1987/88:120 s. 33.

⁶⁶ Prop 1987/88:120 s. 30.

⁶⁷ Jareborg (1988), s. 722.

⁶⁸ Von Hirsch, s. 28.

⁶⁹ Von Hirsch, s. 27-28.

⁷⁰ Von Hirsch, s. 32.

Att straffsystemet på domsnivån bygger på proportionalitetsprincipen innebär alltså att straff ska utdelas efter förtjänst. Det kan dock påpekas att domsnivån inte är helt fri från individualpreventiva aspekter. Individualpreventiva överväganden får betydelse till exempel när domstolen tar ställning till påföljder som skyddstillsyn och villkorlig dom.⁷¹ Dessa påföljder är dock inte aktuella vid så allvarlig brottslighet som mord. Individualpreventiva skäl kan vidare sägas ligga bakom att den dömdes återfallsrisk beaktas när domstolen prövar om livstidsstraff kan omvandlas.⁷² Det har i doktrin anförts att det, trots att systemet ideologiskt inte är helt enhetligt, är viktigt att bestämmelserna om straffmätning tillämpas utan att individualpreventiva och allmänpreventiva skäl tillåts ta alltför stor plats på bekostnad av proportionalitetstänkandet. Enligt Per Ole Träskman, professor i straffrätt, är det endast då rättstillämpningen kan bli enhetlig och det är endast då kravet på rättvisa kan upprätthållas.⁷³

2.2 Straffvärdebedömningen

Utgångspunkten för straffmätningen är, som tidigare framgått, brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde, vilket kan beskrivas som ett mått på hur klandervärd en viss gärning är.⁷⁴ Brottets straffvärde bestäms inom ramen för den tillämpliga straffskalan.⁷⁵ Tanken är att det är genom straffskalorna som lagstiftaren ska ha angett sin uppfattning om allvaret i de olika straffbelagda gärningarna.⁷⁶ På så vis får proportionalitetsprincipen betydelse även på kriminaliseringsnivån.⁷⁷ Det som står angivet i straffskalan för en viss brottslig gärning brukar kallas det *abstrakta straffvärdet*.⁷⁸ När man talar om straffvärdet för en specifik begången gärning talar man istället om det *konkreta straffvärdet*. När jag härnäst talar om straffvärde åsyftas det konkreta straffvärdet.

---

⁷¹ Träskman, s. 175–176.

⁷² Se kap 4.

⁷³ Träskman, SvJT 2003 s. 174.

⁷⁴ Borgeke & Heidenborg s. 149.

⁷⁵ H Borgeke & Heidenborg s. 149 samt 3 kap. 1 § BrB.

⁷⁶ Borgeke & Heidenborg s. 159.

⁷⁷ Borgeke & Heidenborg, s. 38.

⁷⁸ Borgeke & Heidenborg s. 160.

2.2.1 Den centrala straffvärdebestämmelsen i 29 kap 1 § BrB

Genom straffvärdebedömningen gör domstolen en moralisk bedömning av gärningen genom att bedöma hur skadlig eller farlig en gärning är samt gärningspersonens skuld.⁷⁹ Den centrala straffvärdebestämmelsen återfinns i 29 kap. 1 § Brottsbalken (BrB) och stadgar följande.⁸⁰

Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.⁸¹

Domstolen ska alltså vid bedömningen av gärningens straffvärde beakta den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. Uttrycket ska uppfattas i vid mening.⁸² Det rätten ska bedöma är i vilken utsträckning som det straffskyddade intresset blivit angripet genom den brottsliga gärningen.⁸³ För att straffvärdehöjande objektiva omständigheter ska kunna tas med i bedömningen måste de vara täckta av gärningspersonens uppsåt.⁸⁴

Av andra stycket i 29 kap. 1 § BrB framgår att domstolen även ska beakta vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft.⁸⁵ Med ”vad den tilltalade insett eller borde ha insett” förstås den tilltalades uppsåt till den brottsliga gärningen eller gärningarna. Vilken form av uppsåt den tilltalade haft är således av stor betydelse för bedömningen.⁸⁶ Straffvärdet anses högre om den tilltalade begått gärningen med avsiktsuppsåt än om denne begått brottet med en uppsåtsform av lägre grad, exempelvis

---

⁷⁹ Jareborg & Zila, s. 127.

⁸⁰ Borgeke & Heidenborg s. 145.

⁸¹ 29 kap 1 § BrB.

⁸² NJA 2014 s. 559 (De kinesiska kullagren).

⁸³ Borgeke & Heidenborg s. 149.

⁸⁴ Borgeke & Heidenborg s. 151 samt NJA 2014 s. 559.

⁸⁵ 29 kap. 1 § BrB.

⁸⁶ Borgeke & Heidenborg s. 150.

likgiltighetsuppsåt.⁸⁷ Som framgår av lagtexten är gärningspersonens motiv också av vikt. En planerad och överlagd gärning har i regel ett högre straffvärde än en impulshandling.⁸⁸

Av bestämmelsens sista mening framgår att det ska beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Denna formulering tillkom genom straffmättningsreformen 2010.⁸⁹ Syftet med tillägget var att särskilt markera att allvarliga våldsbrott ska tillmätas ett högre straffvärde.⁹⁰ Regeringen anförde i propositionen till straffmättningsreformen att samhällsutvecklingen över tid har inneburit att de allvarliga våldsbrotten måste ses som betydligt allvarligare än tidigare och mer klandervärda än andra brottstyper.⁹¹ Enligt regeringen skulle detta återspeglas i straffnivån för denna typen av brott.⁹²

2.2.2 Försvårande och förmildrande omständigheter

Den grundläggande straffvärdebestämmelsen i 29 kap. 1 § BrB kompletteras av 29 kap. 2 och 3 §§ BrB, som anger ett antal försvårande respektive förmildrande omständigheter som särskilt ska beaktas när straffvärdet bestäms. Bestämmelserna syftar till att precisera innebörden av den centrala straffvärdebestämmelsen.⁹³ De försvårande omständigheterna kallas *brottsexterna faktorer* och anges i 29 kap 2 § BrB.⁹⁴ De brottsexterna faktorerna är följande.

1. om den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarligare följder än det faktiskt fått,
2. om den tilltalade visat stor hänsynslöshet,
3. om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning och svårigheter att värja sig,
4. om den tilltalade utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende,
5. om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning,

---

⁸⁷ Borgeke & Heidenborg s. 149, jämför även med NJA 2004 s. 176.

⁸⁸ Borgeke & Heidenborg s. 152.

⁸⁹ Prop 2009/10:147.

⁹⁰ Borgeke & Heidenborg s. 153.

⁹¹ Prop 2009/10:147 s. 11.

⁹² Prop 2009/10:147 s. 10–11.

⁹³ Jareborg & Zila, s. 110.

⁹⁴ Borgeke & Heidenborg s. 181.

6. om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering,
7. om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller annan liknande omständighet,
8. om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person
9. om brottet begåtts mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående innehåft ett uppdrag som förtroendevald i stat, kommun, region, Sametinget eller Europaparlamentet,
10. om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder⁹⁵

Uppräkningen är inte uttömmande. Även andra omständigheter kan således påverka straffvärdet i höjande riktning. Uppräkningen av de brottsexterna faktorerna ska emellertid omfatta de vanligaste och mest betydelsefulla omständigheterna som ska leda till en skärpt straffvärdebedömning.⁹⁶ I många fall finns, utöver de brottsexterna faktorerna, också angivet vissa försvårande omständigheter i den särskilda straffbestämmelsen. Sådana omständigheter kallas *brottsinterna faktorer*. Dessa bör beaktas i första hand vid straffvärdebedömningen.⁹⁷ De brottsinterna faktorer som är aktuella för mord kommer beskrivas i kapitel 3.

På motsvarande sätt som beskrivits beträffande 29 kap. 2 § BrB, anges i 29 kap. 3 § BrB ett antal förmildrande omständigheter som ska beaktas inom ramen för straffvärdebedömningen. Dessa är följande.

1. om brottet föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende,
2. om den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt eller annars till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,
3. om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga

---

⁹⁵ 29 kap. 2 § BrB.

⁹⁶ Borgeke & Heidenborg s. 182.

⁹⁷ Borgeke & Heidenborg s. 181.

4. om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla, eller om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap⁹⁸

Inte heller denna uppräknig är uttömmande, utan de omständigheter som räknas upp är avsedda att ange de vanligaste och mest betydelsefulla förmildrande omständigheterna.⁹⁹

2.3 Övriga omständigheter av betydelse för straffmätningen

Straffvärdebedömningen, som ovan beskrivits, är den del av straffmätningen som tar sikte på *gärningens svårhet*. Vid sidan av straffvärdebedömningen finns ett antal bestämmelser som också får betydelse vid straffmätningen. Dessa omständigheter kan istället sägas ta sikte på *gärningspersonens straffvärdighet*.¹⁰⁰ De omständigheter som i detta sammanhang är relevanta är om gärningspersonen återfallit i brottslighet, billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB samt gärningspersonens ålder.¹⁰¹ Det straff som domstolen kommer fram till efter att dessa omständigheter beaktats brukar kallas straffmättningsvärde.¹⁰² Personer under 21 år kan inte dömas till livstids fängelse, och blir därför inte heller föremål för någon omvandlingsprövning.¹⁰³ Reglerna om den tilltalades ungdom kommer därför inte behandlas.

I 29 kap. 4 § regleras betydelsen av gärningspersonens återfall i brottslighet. Tidigare brottslighet ska i första hand få betydelse för påföljdvalet, vilket som nämnts lämnats utanför denna uppsats.¹⁰⁴ I andra hand kan återfall leda till att villkorligt medgiven frihet förverkas. Detta förutsätter att brottet begåtts under prövotiden.¹⁰⁵ Om återfallet inte på ett tillräckligt sätt kan beaktas enligt de ovan angivna sätten kan hänsyn till återfallet även tas vid straffmätningen. Så kan exempelvis vara fallet om det nya brottet är så allvarligt att endast fängelse kan komma i fråga.¹⁰⁶ I praktiken har dock 29 kap. 4 § en begränsad betydelse för straffmätning på fängelsenivå.¹⁰⁷

---

⁹⁸ 29 kap 3 § BrB.

⁹⁹ Borgeke & Heidenborg, s. 191.

¹⁰⁰ Jareborg (1988), s. 722.

¹⁰¹ 29 kap 4, 5 och 7 §§ BrB.

¹⁰² Borgeke & Heidenborg, s. 220.

¹⁰³ 29 kap 7 § 2 st BrB.

¹⁰⁴ Jareborg & Zila s. 131.

¹⁰⁵ Jareborg & Zila s. 131 samt 34 kap. 5 § BrB.

¹⁰⁶ Jareborg & Zila s. 131 samt NJA 1998 s. 713.

Billighetsskäl framgår av 29 kap 5 § BrB. bestämmelsen anger ett antal omständigheter som domstolen, vid sidan av straffvärdet, ska beakta vid straffmätningen. Förekomsten av billighetsskäl innebär således att domstolen i lindrande riktning ska avvika från straffvärdet.¹⁰⁸ Det ska exempelvis i skälig omfattning beaktas om den tilltalade försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa verkningarna av brottet, om den tilltalade förorsakats men till följd av att han eller hon på grund av brottet utvisas ur riket eller om den tilltalade frivilligt angett sig eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet.¹⁰⁹

2.4 Sammanfattande kommentar

I detta kapitel har de grundläggande bestämmelserna för straffmätningen och vilka principer som ligger bakom regelverket behandlats. Vad som kan konstateras är att reglerna om straffmätning är ett utslag av synsättet att straff ska utdelas proportionerligt jämfört med gärningens relativa svårhet. Proportionalitetsprincipen har utgjort grunden för påföljdsbestämningen i svensk rätt sedan 1989, och principen är därför helt central för straffsystemet. Tanken är alltså att det är gärningens svårhet som ska styra hur strängt straff som ska utdelas. Detta görs genom att domstolen bestämmer gärningens straffvärde. I nästkommande kapitel kommer jag beröra hur straffmätningen görs specifikt för brottet mord.

---

¹⁰⁷ Jareborg & Zila s. 131.

¹⁰⁸ Borgeke & Heidenborg s. 220.

¹⁰⁹ Se Högsta domstolens dom 26 februari 2021, mål B 4914-20 (Mordet med kökskniven).

3 Straffet för mord

Enligt 3 kap 1 § BrB döms den som berövar annan livet för *mord* till fängelse på viss tid, lägst 10 och högst 18 års fängelse, eller på livstid.¹¹⁰ Som framhölls i uppsatsens inledning innebär emellertid inte livstidsstraffet att den dömda i praktiken ska avtjäna straffet resten av livet, utan livstidsstraffet kan istället beskrivas som ett tidsbestämt straff. Mellan 2005–2013 bestämdes de omvandlade livstidsstraffen i genomsnitt till 24,9 års fängelse.¹¹¹ År 2009 hade domstolarna tidsbestämt livstidsstraffen till som lägst 21 år och som högst 40 år.¹¹² Spridningen på hur lång tid den som döms till livstids fängelse faktiskt får avtjäna kan således vara mycket stor.

Livstidsstraffets utformning har genom åren mötts av en del kritik. Det har framhållits att det är inhumant att låsa in personer på obestämd tid och att det strider mot grundläggande straffrättsliga principer om rättvisa och förutsebarhet med tidsbestämda fängelsestraff.¹¹³ Som skäl för att ha kvar livstidsstraffet har från lagstiftarens sida anförts att det fyller en funktion för att visa samhällets avståndstagande från de allvarligaste brotten genom att livstidsstraffet utgör det yttersta av alla fördömanden från samhällets sida.¹¹⁴ Dessutom har det argumenterats för att det ur ett samhällsskyddsperspektiv kan finnas tillfällen då en livstidsdömd av olika skäl inte bör frigets trots att denne avtjänat ett mycket långt fängelsestraff.¹¹⁵

Jag kommer nedan göra en genomgång av de förändringar mordparagrafen genomgått de senaste åren varefter straffmätningen vid mord kommer beröras särskilt. Kapitlet avslutas med en analys av vilken betydelse gärningens relativa svårhet har inom ramen för straffet för mord.

---

¹¹⁰ 3 kap 1 § BrB.

¹¹¹ NJA 2008 s. 579.

¹¹² Brottsförebyggande rådet s. 7.

¹¹³ Prop. 2008/09:118 s. 22.

¹¹⁴ Prop. 2005/06:35 s. 19.

¹¹⁵ Prop. 2005/06:35 s. 19.

3.1 En straffskala i förändring

Straffet för mord har de senaste årtiondena varit föremål för en del förändringar, och den senaste lagändringen trädde i kraft 2020. Det förändringarna har gemensamt är att de inneburit en skärpning av straffskalan för mord. Jag kommer nedan presentera de lagändringar som trätt i kraft sedan 2009. Även HD:s praxis under denna period kommer behandlas.

3.1.1 Nyanseringen av straffskalan för mord 2009

Fram till 2009 kunde mord endast leda till fängelse i 10 år eller fängelse på livstid.¹¹⁶ Enligt praxis från HD skulle fängelse på livstid vid denna tidpunkt förbehållas de allvarligaste fallen av mord. Det ansågs, mot bakgrund av HD:s praxis, utgöra ett problem att det blev alltför stor skillnad i verkställighet av fängelse på livstid och fängelse i 10 år.¹¹⁷ Lagstiftaren ansåg att det därför fanns ett behov av att ge domstolarna förutsättningar att på ett bättre sätt nyansera straffmätningen vid mord med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.¹¹⁸

Lagstiftaren anförde dessutom att acceptansen för våld hade minskat i samhället och att det därför fanns ett större behov av att kunna markera en strängare syn på våldsbrott genom att utdöma längre fängelsestraff. Straffskalan för mord ändrades därför till 10 till 18 års fängelse eller fängelse på livstid¹¹⁹

3.1.2 Det misslyckade försöket till skärpning av straffet för mord 2014

I NJA 2013 s. 376 (Bajonettmordet) uttalade HD att utgångspunkten för straffet för mord utan försvarande eller förmildrande omständigheter skulle vara fängelse i 14 år. Livstids fängelse skulle enligt prejudikatet endast tillämpas i de undantagsfall då 18 års fängelse inte anses tillräckligt, till exempel om den åtalade begått flera mord eller om det annars förelegat *synnerligen försvarande* omständigheter.¹²⁰ Genom en lagändring 2014 ändrades straffskalan

---

¹¹⁶ Prop 2008/09:118.

¹¹⁷ NJA 2007 s. 194. och Prop 2008/09:118 s. 26.

¹¹⁸ Prop 2008/09:118 s. 26.

¹¹⁹ Prop 2008/09:118 s. 25-26.

¹²⁰ NJA 2013 s. 376.

för mord med syftet att livstidsstraffet skulle tillämpas i högre utsträckning än tidigare.¹²¹ Efter lagändringen fick mordparagrafen följande lydelse.

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller, om omständigheterna är försvårande, på livstid.¹²²

Regeringen konstaterade i motiven till lagändringen att statistiken visar att antalet fall av dödligt våld i Sverige minskar och att brottsutvecklingen därför inte kan utgöra skäl för en straffskärpning. Dessutom framhölls att det kan ifrågasättas om en straffskärpning faktiskt skulle verka brottsförebyggande. Regeringen konstaterade också att inte heller en jämförelse med de övriga nordiska länderna kan motivera en straffskärpning.¹²³ Det skäl som regeringen anförde för lagändringen var istället att acceptansen för allvarliga våldsbrott har minskat i samhället och att de allvarliga våldsbrotten anses utgöra ett större hot mot enskilda än tidigare. Regeringen menade att en sådan förändring av synen på hur allvarlig en brottstyp är kan vara skäl att ändra strafflagstiftningen förutsatt att synen förändrats mer varaktigt.¹²⁴ Av detta skäl fann lagstiftaren att livstidsstraffet, som man menade fyller en viktig funktion som det yttersta fördömandet från samhällets sida, borde användas oftare vid mord.¹²⁵

I NJA 2016 s. 3 (Mordstraffskalan) uttalade dock HD att lagtextens ordalydelse närmast talade för en begränsning av möjligheten att döma till fängelse på livstid för mord och att den i vart fall inte talade för en straffskärpning i förhållande till det rådande rättsläget. Med hänvisning till legalitetsprincipen menade därför HD att lagändringen inte kunde sägas innebära att livstids fängelse skulle användas i högre utsträckning trots att det framgick av motiven att det var syftet bakom lagändringen. Utgångspunkten skulle därför fortfarande vara att fängelse på livstid skulle förbehållas de allvarligaste fallen av mord och normalstraffet för mord var fortfarande 14 års fängelse.¹²⁶ Rättsläget bekräftades bland annat i NJA 2016 s. 809 (Mordet i Solursparken) och NJA 2018 s. 975 (Mordet vid återvinningsstationen). Det som

---

¹²¹ Prop 2013/14:194 s. 1.

¹²² Prop. 2018/19:138 s. 4.

¹²³ Prop 2013/14:194 s. 14.

¹²⁴ Prop 2013/14:194 s. 13.

¹²⁵ Prop 2013/14:194 s. 14–15.

¹²⁶ NJA 2016 s. 3.

krävdes för att livstids fängelse skulle tillämpas var alltså alltjämt att omständigheterna var synnerligen försvårande.¹²⁷

3.1.3 Skärpningen av straffet för mord 2020

På grund av att syftet med lagändringen 2014 inte fick genomslag i HD:s praxis gjordes en ny förändring av lagtexten 2020.¹²⁸ Syftet med lagändringen var, i likhet med lagändringen 2014, att fängelse på livstid skulle vara normalstraffet för mord i den meningen att livstids fängelse förutsågs utdömas i majoriteten av fallen. Regeringen hänvisade i propositionen till de motiv som anfördes inför lagändringen 2014, det vill säga att synen på allvarliga våldsbrott blivit strängare i samhället.¹²⁹ Regeringen menade att de skäl för en straffskärpning som angavs i motiven till 2014 års lagändring fortfarande gjorde sig gällande, och att straffet för mord därför skulle skärpas för att ytterligare markera samhällets avståndstagande från brottet samt för att straffet skulle återspegla brottets allvar.¹³⁰

Den nya lagstiftningen trädde i kraft den 1 januari 2020 och mordparagrafen stadgar nu följande.

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. Som skäl för livstids fängelse ska det särskilt beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös.¹³¹

I ett prejudikat från februari 2021 (Mordet med kökskniven) prövades frågan om hur straffet för mord ska bestämmas efter lagändringen.¹³² HD uttalade i målet att omständigheterna inte i lika hög grad som tidigare måste tala i skärpande riktning för att livstidsstraffet ska vara motiverat. För att livstidsstraffet ska tillämpas efter lagändringen ska omständigheterna i det enskilda fallet sammantaget vara *försvårande*. Utgångspunkten är emellertid fortfarande att

---

¹²⁷ Jfr. NJA 2013 s. 376 (Bajonettmordet).

¹²⁸ 2018/19:138 s. 5.

¹²⁹ Prop. 2018/19:138 s. 15.

¹³⁰ Prop. 2018/19:138 s. 16.

¹³¹ 3 kap 1 § BrB.

¹³² HD:s dom den 26 februari 2021, mål B 4924-20.

mord ska föranleda ett tidsbestämt straff.¹³³ Att livstidsstraffet ska tillämpas i fler fall påverkar enligt HD även tillämpningen av den tidsbestämda delen av straffskalan. Detta för att det ska finnas utrymme att göra en nyanserad straffmätning även inom ramen för de tidsbestämda straffen. Lagändringen innebär följaktligen att utgångspunkten nu är att straffvärdet vid mord är 16 år istället för de 14 år som gällde enligt tidigare praxis.¹³⁴ För att straffet ska bestämmas till ett längre tidsbestämt straff ska omständigheterna vara försvårande, samtidigt som de inte är av det slaget att de ska föranleda livstids fängelse.

3.2 Straffmätning för mord

När domstolen ska bestämma straffet för ett konkret mord har den alltså att utgå från straffskalan, som är 10–18 års fängelse eller fängelse på livstid.¹³⁵ När domstolen ska mäta ut straffet ska den, liksom vid all straffmätning, göra en nyanserad helhetsbedömning av samtliga omständigheter som är relevanta för straffvärdet och straffmätningen i det enskilda fallet. Som beskrivits i kapitel 2 ska domstolen utgå från straffvärdet i enlighet med 29 kap. 1 § BrB med hänsyn till de försvårande och förmildrande omständigheter som finns i målet. De omständigheter som talar i skärpande riktning enligt 29 kap. 2 § BrB vid mord motsvaras i praktiken av de omständigheter som ska beaktas enligt 3 kap. 1 § BrB.¹³⁶ Även billighetsskålen i 29 kap. 5 § BrB ska beaktas. Eftersom uppsatsen behandlar fängelse på livstid kommer detta avsnitt fokusera på frågan om när livstids fängelse ska dömas ut som straff för mord, och inte hur straffet ska bestämmas inom ramen för den tidsbestämda straffskalan. Som framgick av HD:s prejudikat ”Mordet med kökskniven” ska omständigheterna, för att livstids fängelse ska utdömas, vara *försvårande*.¹³⁷ För denna bedömning är tolkningen av de brottsinterna faktorerna som räknas upp i mordparagrafen av stor betydelse.

De brottsinterna faktorerna som anges i mordparagrafen som skäl för livstids fängelse bör enligt HD uppfattas som en sammanfattning av de förhållanden som enligt tidigare praxis ansetts motivera ett strängare straff för mord än normalstraffet. Omständigheterna får vidare

---

¹³³ Högsta domstolens dom 26 februari 2021, mål B 4914-20 (Mordet med kökskniven).

¹³⁴ Högsta domstolens dom 26 februari 2021, mål B 4914-20 (Mordet med kökskniven).

¹³⁵ 3 kap 1 § BrB.

¹³⁶ Högsta domstolens dom 26 februari 2021, mål B 4914-20 (Mordet med kökskniven).

¹³⁷ Högsta domstolens dom 26 februari 2021, mål B 4914-20 (Mordet med kökskniven).

betraktas som en vidareutveckling av de försvårande omständigheterna i 29 kap. 2 § BrB som är av särskild betydelse för brottet mord.¹³⁸ Omständigheterna som anges som skäl för livstids fängelse är inte uttömmande.¹³⁹ Det ska emellertid råda restriktivitet vad gäller utdömande av livstids fängelse med hänvisning till andra omständigheter än de som uttryckligen anges i mordparagrafen. Om domstolen ska beakta andra omständigheter än de som är uppräknade måste dessa förhållanden således ha samma tyngd som de uppräknade.¹⁴⁰

Den första omständigheten som räknas upp som skäl för livstids fängelse är om *gärningen föregåtts av noggrann planering*.¹⁴¹ Det ska enligt propositionen vara fråga om planering av mer kvalificerat slag för att den ska beaktas. Endast det förhållande att gärningen planerats är inte tillräckligt. Som exempel anges i propositionen att någon kartlagt offrets vanor för att kunna utföra gärningen. Den andra omständigheten som räknas upp är att *gärningen präglats av särskild förslagenhet*. Som exempel nämns i motiven att tillvägagångssättet vid mordet varit sådant att det gjort brottet särskilt svårupptäckt. Även här ska det vara fråga om förslagenhet av mera kvalificerat slag för att det ska utgöra skäl för livstids fängelse. Den tredje omständigheten som nämns i mordparagrafen är att *gärningen syftat till att främja eller dölja annan brottslighet*. Vad som här åsyftas är enligt motiven exempelvis om mordet begåtts som ett led i genomförandet av annan brottslighet. Den fjärde angivna omständigheten som ska beaktas som skäl för livstids fängelse är att gärningen *inneburit svårt lidande för brottsoffret*. I denna omständighet inryms även att våldet varit kraftigt, att offret tillfogats allvarliga skador, att offret upplevt svår smärta, att gärningen har haft karaktär av avrättning, att förloppet har varit utdraget och att offret har känt stark dödsångest.¹⁴² I ”Mordet med kökskniven” påpekade HD att offret vid mord så gott som alltid upplever lidande och att det därför enligt lagtexten ska vara fråga om *svårt lidande* för att omständigheten ska beaktas som skäl för livstids fängelse.¹⁴³ Den femte omständigheten som ska beaktas är slutligen att gärningen *annars varit särskilt hänsynslös*. Här åsyftas främst förhållanden som rör brottsoffrets situation eller karaktären på angreppet. Som exempel anges att brottet riktats mot en närstående, att brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning, att brottet har utförts i

---

¹³⁸ Högsta domstolens dom 26 februari 2021, mål B 4914-20 (Mordet med kökskniven) samt 3 kap. 1 § BrB.

¹³⁹ Prop 2018/19:138 s. 33.

¹⁴⁰ Högsta domstolens dom 26 februari 2021, mål B 4914-20 (Mordet med kökskniven).

¹⁴¹ Prop 2018/19:138 s. 33.

¹⁴² Prop 2018/19:138 s. 33.

¹⁴³ Högsta domstolens dom 26 februari 2021, mål B 4914-20 (Mordet med kökskniven).

offrets hem, att brottet har förövats inför ögonen på närstående till offret, t.ex. offrets barn, eller att gärningspersonen har varit i numerärt överläge.¹⁴⁴ Bedömningen av om gärningen annars varit särskilt hänsynslös ska alltid göras genom en samlad bedömning av omständigheterna i varje enskilt fall.¹⁴⁵

HD uttalade i ”Mordet med kökskniven” att de exempel på omständigheter som ska tala för livstids fängelse som anges i motiven bör ges betydelse vid tolkning av lagtexten, men påpekade samtidigt att de måste ses i sitt sammanhang. Detta innebär att de angivna förhållandena måste tillmätas större betydelse i vissa fall och mindre betydelse i andra. De exempel som anges i motiven kan alltså inte i sig utgöra ett tillräckligt skäl för livstids fängelse, utan domstolen måste bedöma hur gärningen som helhet präglas av sådana omständigheter som kommer till uttryck i lagtexten och i vilken utsträckning de förelegat.¹⁴⁶

3.3 Analys av straffet för mord

I detta kapitel har straffet för mord behandlats. De frågor som aktualiseras när straffet för mord nedan ska analyseras är vilken betydelse gärningens relativa svårhet får vid utdömande av livstids fängelse för mord samt vilka konsekvenser skärpningen av straffet för mord får för utdömandet av livstids fängelse.

3.3.1 Gärningens relativa svårhets betydelse inom ramen för straffet för mord

Som framgått ovan ska domstolen vid straffmätningen i varje enskilt fall göra en bedömning av hur klandervärd den konkreta gärningen är för att bestämma ett straff som är proportionerligt till gärningens svårhet. Om domstolen kommer fram till att ett tidsbestämt straff ska utdömas för ett mord gör domstolen en straffmätning som resulterar i ett fängelsestraff mätt i antal år. Det blir på så vis fråga om en bedömning där domstolen på ett konkret sätt kan ta ställning till hur klandervärd gärningen är jämfört med andra gärningar. Det går på så vis på ett tydligt sätt att utläsa hur klandervärd domstolen anser att gärningen är.

---

¹⁴⁴ Prop 2018/19:138 s. 33.

¹⁴⁵ Högsta domstolens dom 26 februari 2021, mål B 4914-20 (Mordet med kökskniven).

¹⁴⁶ Högsta domstolens dom 26 februari 2021, mål B 4914-20 (Mordet med kökskniven).

Om domstolen kommer fram till att omständigheterna är så försvårande att straffvärdet är fängelse på livstid kan den däremot inte ytterligare ta ställning till hur klandervärd gärningen är inom ramen för straffmätningen. Straffvärdet är just fängelse på livstid.

Det tidigare sagda innebär att gärningens relativa svårhet endast får betydelse upp till gränsen för livstids fängelse. Om domstolen anser att omständigheterna är så försvårande att livstids fängelse ska dömas ut finns det alltså inga möjligheter för domstolen att inom ramen för straffets bestämmande göra någon ytterligare proportionalitetsbedömning. Den enda möjligheten domstolen har att uttrycka hur klandervärd gärningen är relativt andra mord som också har straffvärdet livstids fängelse är att i domskälen ange de omständigheter som ligger till grund för bedömningen. Innebörden av denna ordning är att ett mord som precis når upp till livstids fängelse anses ha samma straffvärde – livstids fängelse – som flera mord med synnerligen försvårande omständigheter. Detta är en ordning som enligt min mening tydligt avviker från proportionalitetsprincipen, på så vis att domstolen inte mäter ut olika stränga straff beroende på hur klandervärd gärningen är om gärningen är så allvarlig att straffvärdet är fängelse på livstid. Gärningar som är relativt varandra olika allvarliga leder alltså till samma straff. Det kan därför enligt min mening inte påstås att straffet utmäts på ett sätt som överensstämmer med det klander som impliceras (jfr avsnitt 2.1.2). Tanken är att proportionalitetsprincipen istället ska få genomslag av Örebro tingsrätts bedömning som görs minst 10 år senare (se kapitel 4). Här aktualiseras ett uppenbart problem ur ett rättssäkerhetsperspektiv. För att förutsebarhetskravet ska vara uppfyllt ska rättssystemet kunna tillhandahålla klara, tydliga och pålitliga svar på rättsfrågor. Eftersom livstidsdömda vid domstillfället varken får veta gärningens faktiska straffvärde eller hur länge straffet ska avtjänas menar jag att rättssystemet inte uppfyller detta krav. Att den dömda inte vet hur länge straffet ska avtjänas vid domstillfället utgör således en brist i rättssäkerheten.

Sammanfattningsvis kan sägas att betydelsen av gärningens relativa allvar får när domstolen dömer ut livstids fängelse för mord är begränsad. Jag menar att man kan uttrycka det som att gärningens relativa allvar *vid domstillfället* endast tillmäts betydelse fram till att straffvärdet slår över till fängelse på livstid. Därefter spelar det för domstolen som dömer i skuldfrågan inte någon egentlig roll hur klandervärd gärningen är då straffvärdet inte kan bli högre än fängelse på livstid. Enligt min mening utgör detta ett problem både ur ett proportionalitets- och rättssäkerhetsperspektiv

3.3.2 Konsekvenserna av skärpningen av straffet för mord

Genom den senaste skärpningen av straffet för mord behöver omständigheterna kring gärningen inte vara lika försvårande som tidigare för att domstolen ska döma till livstids fängelse. Att gränsen för livstids fängelse har flyttats nedåt får som konsekvens att fler fall når upp till den gräns där domstolen inte längre kan beakta gärningens svårhet inom ramen för påföljdsbestämningen. Fler gärningar än tidigare kommer alltså omfattas av den brist som jag menar att livstidsstraffet har i förhållande till proportionalitetsprincipen och rättssäkerheten. Jag återkommer i kapitel 4 och 5 till om mordets relativa svårhet på ett tillfredställande sätt beaktas vid omvandlingsprövningen för att väga upp för denna brist.

4 Omvandling av fängelse på livstid

Fängelse på livstid omvandlas alltså regelmässigt till fängelse på viss tid. I praktiken får således omvandlingsprövningen central betydelse för vilket straff den dömda kommer avtjäna till följd av livstidsdomen och det är därför av stor vikt att omvandlingsprövningen kan göras på ett rättssäkert sätt. I följande kapitel kommer jag beskriva vilka omständigheter som domstolen ska ta hänsyn till vid omvandlingsprövningen samt hur omständigheterna ska viktas mot varandra. I slutet av kapitlet görs en analys av omvandlingsprövningen.

Som framgått tidigare i uppsatsen skärptes straffet för mord den 1 januari 2020. Det finns ingenting i förarbetena till denna straffskärpning som tyder på att lagändringen syftar till att även skärpa bedömningen av mords svårhet vid omvandlingsprövningen.¹⁴⁷ Enligt ett antal rättsfall från Göta hovrätt har domstolen också utgått från att det inte varit lagstiftarens avsikt att genom skärpningen av straffet för mord ändra den praxis som finns beträffande omvandling av fängelse på livstid.¹⁴⁸ Det är därför rimligt att utgå från att den praxis som tidigare varit gällande alltjämt är det, varför rättsläget som det framgår av framställningen nedan fortfarande är aktuellt.

4.1 Omvandlingslagen

Ända sedan livstidsstraffet infördes i svensk rätt genom 1734 års lag har livstidsdömda haft möjlighet att bli frigivna från livstidsstraffet genom att ansöka om nåd.¹⁴⁹ Fram till 2006 var den enda möjligheten för en livstidsdömd att bli frigiven just att bli beviljad nåd av regeringen. För att förbättra förutsebarheten och rättssäkerheten för livstidsdömda infördes 2006 omvandlingslagen, som gav livstidsdömda möjlighet att ansöka om att få livstidsstraffet tidsbestämt i domstol.¹⁵⁰ Möjligheten att bli beviljad nåd av regeringen finns formellt kvar men är i praktiken ersatt av prövningen enligt omvandlingslagen.¹⁵¹ Ansökan om omvandling

---

¹⁴⁷ Jfr Prop. 2018/19:138.

¹⁴⁸ Jfr t.ex. Göta hovrätts beslut den 6 april 2020, mål Ö 648-20 och Göta hovrätts beslut den 26 januari 2021, mål Ö 3619-19.

¹⁴⁹ Prop 2005/06:35 s. 19.

¹⁵⁰ Prop 2005/06:35 s. 19

¹⁵¹ Prop. 2018/19:138 s. 14.

av livstidsstraffet prövas av Örebro tingsrätt och får göras tidigast 10 år efter att livstidsstraffet började verkställas.¹⁵² När tiden beräknas får den dömde även tillgodoräkna sig den tid den varit frihetsberövad i målet som föranledde livstidsdomen.¹⁵³ Om en ansökan avslås får den dömde göra en ny ansökan tidigast ett år efter att beslutet vann laga kraft.¹⁵⁴

4.2 Kriterier för omvandling

Vid prövningen om huruvida livstidsstraffet ska tidsbestämmas ska domstolen enligt 4 § 1 stycket omvandlingslagen särskilt beakta följande kriterier.

1. den tid som den dömde har avtjänat,
2. vad som av domen framgår om de omständigheter som legat till grund för straffmätningen,
3. om det finns risk att den dömde återfaller i brottslighet av allvarligt slag,
4. om den dömde åsidosatt vad som gäller för verkställigheten och
5. om den dömde har medverkat till att främja sin anpassning i samhället.¹⁵⁵

Bestämmelsen lämnar öppet för att domstolen kan ta hänsyn även till andra omständigheter. Enligt HD kan detta emellertid endast bli aktuellt i undantagsfall.¹⁵⁶ Ett sådant undantagsfall kan vara att den dömde vid sidan av livstidsstraffet har utvisats från Sverige.¹⁵⁷

Fängelsestraffets längd ska bestämmas med utgångspunkt från den tid som den dömde har avtjänat och med beaktande av reglerna om villkorlig frigivning samt den dömdes behov av åtgärder för att underlätta övergången till ett liv i frihet. Det tidsbestämda fängelsestraffet får inte bestämmas kortare än det längsta tidsbestämda straffet, det vill säga 18 års fängelse.¹⁵⁸

Enligt propositionen ska domstolen vid omvandlingsprövningen som ett första led i prövningen ta ställning till om det finns förutsättningar att frångå det utdömda livstidsstraffet och omvandla det till ett tidsbestämt straff. I det andra ledet ska domstolen ta ställning till

---

¹⁵² 3 och 6 §§ omvandlingslagen.

¹⁵³ HD:s beslut den 16 december 2020 Ö 6271/19.

¹⁵⁴ 3 § omvandlingslagen.

¹⁵⁵ 4 § 1 st omvandlingslagen.

¹⁵⁶ NJA 2008 s. 579.

¹⁵⁷ Prop 2005/06:35 s. 70.

¹⁵⁸ 4 § 3 stycket omvandlingslagen.

straffets längd.¹⁵⁹ HD har dock uttalat att det inte är möjligt att upprätthålla en strikt uppdelning av dessa bedömningar då de faktorer som styr förutsättningarna för omvandling också får betydelse när straffets längd bestäms.¹⁶⁰ Omvandlingsprövningen ska därför göras utifrån en helhetsbedömning.¹⁶¹

4.2.1 Den tid den dömda avtjänat och de omständigheter som legat till grund för domen

Enligt den första och andra punkten i 4 § omvandlingslagen ska domstolen vid omvandlingsprövningen beakta den tid den dömda avtjänat och de omständigheter som legat till grund för straffmätningen.¹⁶² Beträffande den tid som den dömda avtjänat kan konstateras att en ansökan om omvandling inte får göras innan den dömda avtjänat 10 år av straffet.¹⁶³ På så vis regleras denna fråga uttryckligen i omvandlingslagen. Bestämmelsen korresponderar med 4 § tredje stycket omvandlingslagen, där det framgår att fängelsestraffet inte får tidsbestämmas till ett kortare fängelsestraff än 18 år. Om fängelsestraffet bestäms till 18 års fängelse kommer villkorlig frigivning som huvudregel komma i fråga efter 12 år. Om en ansökan om omvandling i ett sådant fall getts in efter 10 år kommer det i allmänhet återstå en tillräcklig tid för prövningen av ansökan samt frihetsförberedande åtgärder innan den dömda blir aktuell för villkorlig frigivning.¹⁶⁴

Att de omständigheter som legat till grund för straffmätningen ska beaktas vid omvandlingsprövningen hänger samman med det faktum att gärningar som leder till livstids fängelse kan vara olika klandervärda och därmed bör bestraffas olika hårt.¹⁶⁵ Vid en jämförelse mellan olika brott som föranlett fängelse på livstid ska enligt motiven ett svårare brott leda i normalfallet till att en längre tid måste avtjänas innan en omvandlingsansökan kan bifallas.¹⁶⁶ För att uppnå detta ska domstolen som prövar omvandlingsfrågan, genom att utgå

---

¹⁵⁹ Prop. 2005/06:35 s. 41.

¹⁶⁰ NJA 2008 s. 579.

¹⁶¹ Johannisson, lag (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid, 4 §, Karnov 2021-05-05 (JUNO).

¹⁶² 4 § omvandlingslagen.

¹⁶³ 3 § omvandlingslagen.

¹⁶⁴ 3 § omvandlingslagen och NJA 2008 s. 579.

¹⁶⁵ Prop. 2005/06:35 s. 38.

¹⁶⁶ Prop. 2005/06:35 s. 60.

från de omständigheter som presenterats i domen, avgöra brottet eller brottslighetens relativa svårhet.¹⁶⁷

Det finns en väletablerad praxis från HD gällande frågan om hur omvandlingsfrågan ska bedömas med avseende på gärningens allvar. I NJA 2008 s. 579 framhöll HD att domen som ligger till grund för livstidsstraffet i allmänhet inte tillåter några närmare slutsatser om olika gärningars relativa svårhet. Dessa omständigheter ger därför inte utrymme till mer än en mycket grov kategorisering inom det spann som omvandlingen normalt ska ske till. HD uttalade i beslutet att i fall då det mot bakgrund av brottets karaktär och svårhet inte är möjligt att omvandla straffet till 18 års fängelse i allmänhet är tillräckligt med en strafftid om 21 års fängelse. Vid särskilt försvårande omständigheter kan det tidsbestämda straffet bestämmas till 24 års fängelse.¹⁶⁸ I NJA 2011 s. 872 uttalade HD vidare att det tidsbestämda straffet i vissa fall, med hänsyn till omständigheterna vid brottet, inte kan bestämmas inom det grova spannet 18, 21 eller 24 år som presenterades i NJA 2008 s. 579. I det aktuella fallet hade en man dömts för sju mord och tre mordförsök. HD konstaterade att det var fråga om flerfaldig brottslighet av synnerligen allvarligt slag. Mot bakgrund av de omständigheter som legat till grund för domen ansåg HD därför att inte ens en omvandling till 24 års fängelse var möjlig. HD bestämde fängelsestraffet i det aktuella fallet till 30 år.¹⁶⁹ Om omständigheterna kring gärningen är synnerligen försvårande ska det tidsbestämda straffet således omvandlas till ett fängelsestraff som uppgår till mer än 24 år.

Det förhållande att Örebro tingsrätt så lång tid efter domen ska ta ställning till hur omständigheter kring gärningen ska värderas blev föremål för kritik i samband med omvandlingslagens beredning.¹⁷⁰ JO pekade på att det utgjorde en rättssäkerhetsbrist att straffvärdet av en gärning i praktiken inte fastställs förrän långt efter domen.¹⁷¹ Svea hovrätt anförde att det underlag domstolen har att utgå ifrån är sämre om brottets svårhet bedöms först vid omvandlingsprövningen och att det inte kan uteslutas att vissa livstidsdomar inte på ett fullständigt sätt redovisar sådana omständigheter som skulle kunna få betydelse för

---

¹⁶⁷ Prop. 2005/06:35 s. 38.

¹⁶⁸ NJA 2008 s. 579.

¹⁶⁹ NJA 2011 s. 872.

¹⁷⁰ Se t.ex. JO, riksåklagaren, Svea hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Helsingborgs tingsrätt och domstolsverkets remissvar i Ju 2022:2717/BIRS.

¹⁷¹ Ju 2002:2717/BIRS s. 5.

bedömningen av brottets svårhet vid omvandlingsprövningen. Här pekade hovrätten särskilt på erkända gärningar.¹⁷²

Som svar på kritiken anförde regeringen i propositionen att omvandlingsprövningen inte ska innebära en omprövning av de förhållanden som domen grundas på och att det är inte är fråga om någon förnyad straffmätning. Utgångspunkten vid bedömningen är alltså att straffvärdet är just fängelse på livstid.¹⁷³ Det innebär att det inte ska inhämtas någon ytterligare utredning eller bevisning beträffande själva gärningen och omständigheterna kring denna.¹⁷⁴ Regeringen framhöll vidare att prövningen om omvandling av livstidsstraff primärt ska grundas på förhållanden och omständigheter som inträffat efter domen, men påpekade att det inte går att bortse från att ett livstidsstraff kan avse brott av olika karaktär och svårhetsgrad och att brottet och den tid som avtjänandet pågått därför bör kunna beaktas särskilt vid omvandlingsprövningen.¹⁷⁵

Att omständigheterna kring gärningen ska beaktas vid omvandlingsprövningen har även kritiserats i doktrin. Örnemark Hansen har anført att det, trots regeringens uttalande om att det inte ska vara fråga om någon ny straffmätning, trots allt är fråga om en sådan. Enligt Örnemark Hansen innebär det faktum att Örebro tingsrätt tolkar det som sagts i livstidsdomen just att tingsrätten gör en ny straffmätning beträffande gärningen. Hon anser att omvandlingsförfarandet inte är rationellt och att det borde vara den ursprungliga domstolen som från början tidsbestämmer livstidsstraffet.¹⁷⁶ Även Sitte Durling har framfört liknande kritik.¹⁷⁷

4.2.2 Risk för återfall i allvarlig brottslighet

Domstolen ska även vid omvandlingsprövningen, enligt den tredje punkten i 4 § omvandlingslagen, beakta risken för att den dömda återfaller i brottslighet av allvarligt slag. Skälet till att risken för återfall i allvarlig brottslighet är med som ett särskilt kriterium vid

---

¹⁷² Ju 2002:2717/BIRS s. 33.

¹⁷³ Prop. 2005/06:35 s. 38.

¹⁷⁴ NJA 2008 s. 579.

¹⁷⁵ Prop. 2005/06:35 s. 38.

¹⁷⁶ Örnemark Hansen, s. 203–204.

¹⁷⁷ Sitte Durling, s. 300.

omvandlingsprövningen är behovet av samhällsskydd inte ska eftersättas.¹⁷⁸ För att återfallsrisken ska utgöra ett hinder mot att livstidsstraffet ska omvandlas krävs att det är fråga om risk för återfall i brottslighet av *allvarligt slag*.¹⁷⁹ Vilken typ av brottslighet som ska anses utgöra allvarlig brottslighet berörs inte propositionen.¹⁸⁰ HD uttalade i NJA 2008 s. 579 att vägledning kan sökas i vad som ansetts som allvarlig brottslighet när frågan är om någon ska överlämnas till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning. Detta eftersom en av förutsättningarna för överlämnande till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning är att det finns risk för att den dömda återfaller i brottslighet av allvarligt slag.¹⁸¹ I dessa sammanhang avses som allvarlig brottslighet i första hand att brottsligheten som den dömda riskerar att återfalla i riktar sig mot eller innebär fara för annans liv, person eller hälsa.¹⁸² Typiska brott som anses rikta sig mot eller innebära fara för annans liv och hälsa är mord, dråp, grov misshandel, brott mot frihet och frid samt sexualbrott. I litteraturen har anförts att också risk för återfall i grova egendomsbrott, narkotikabrott eller spioneri kan utgöra risk sådan allvarlig brottslighet som motiverar särskild utskrivningsprövning.¹⁸³

Frågan om betydelsen av återfallsrisken måste avgöras från fall till fall och det får betydelse hur säkra riskbedömningar som kan göras.¹⁸⁴ Om det föreligger en *konkret och beaktansvärd* risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag ska ansökan om omvandling dock avslås.¹⁸⁵ Lagstiftaren har inte närmare utvecklat vad en konkret om beaktansvärd risk innebär, men regeringen anförde i motiven till omvandlingslagen att det är tillräckligt med en lägre risk än ”påtaglig” och om det finns en tämligen säkerställd risk för återfall ska livstidsstraffet inte tidsbestämmas.¹⁸⁶ Riskbedömningen måste grundas på konkreta omständigheter som direkt kan hänföras till den dömda. Att det allmänt sett inte kan uteslutas att den dömda återfaller i allvarlig brottslighet kan inte anses innebära att risken är konkret och beaktansvärd. Det är

---

¹⁷⁸ Prop 2005/06:35 s. 38–39.

¹⁷⁹ 4 § omvandlingslagen.

¹⁸⁰ Jfr. prop 2005/06:35.

¹⁸¹ NJA 2008 s. 579.

¹⁸² NJA 2007 s. 266 samt Borgeke & Heidenborg, s. 466–467.

¹⁸³ Ulväng & Sandahl, Brottsbalk (1962:700) 31 kap. 3 §, Lexino, 2021-04-01 (JUNO).

¹⁸⁴ Prop 2005/06:35 s. 39.

¹⁸⁵ NJA 2008 s. 579 och prop 2005/06:35 s. 39.

¹⁸⁶ Prop 2005/06:35 s. 39.

inte heller möjligt att motivera ett avslag av ansökan om omvandling med att underlaget för riskbedömningen är otillräckligt eller för svårbedömt för att tillåta en säker bedömning av återfallsrisken.¹⁸⁷

Riskbedömningen grundas som huvudregel på en utredning av rättsmedicinalverket.¹⁸⁸ Domstolen får inte bifalla en ansökan om omvandling utan att en sådan utredning har inhämtats, förutsatt att det inte är uppenbart obehövt.¹⁸⁹ Så kan exempelvis vara fallet om det finns tidigare riskbedömningar och annan utredning som visar att det inte föreligger någon beaktansvärd återfallsrisk.¹⁹⁰ Det är dock viktigt att framhålla att det är domstolen som ska göra bedömningen av återfallsrisken och att utredningen endast utgör underlag för denna bedömning. Domstolen ska också beakta andra faktorer såsom om den dömde begått nya brott eller allvarligt misskött sig.¹⁹¹ Även den dömdes medverkan till att främja sin anpassning till samhället kan få betydelse vid bedömningen av återfallsrisken.¹⁹²

Återfallsrisken intar en särställning bland kriterierna i omvandlingsprövningen genom att en ansökan om omvandling *ska* avslås om det föreligger en konkret och beaktansvärd risk att den dömde återfaller i allvarlig brottslighet.¹⁹³ Återfallsrisken utgör alltså ett absolut hinder mot att livstidsstraffet omvandlas till ett tidsbestämt fängelsestraff, medan övriga omvandlingskriterier i princip endast är av betydelse för vid vilken tidpunkt omvandling kan ske och hur långt fängelsestraffet ska tidsbestämmas till.¹⁹⁴ I min genomgång av de 58 beslut om omvandling av fängelse på livstid som fattades 2019 och 2020 avslogs 41 av besluten. 40 av dessa beslut avslogs på grund av att återfallsrisken ansågs vara konkret och beaktansvärd. Jag har inte granskat dessa beslut närmare, men det faktum att en så stor del av besluten avslogs på grund av återfallsrisken visar på ett tydligt sätt återfallsriskens särställning som kriterium vid omvandlingsprövningen.

---

¹⁸⁷ NJA 2008 s. 579.

¹⁸⁸ 10 § omvandlingslagen.

¹⁸⁹ 10 § 2 st omvandlingslagen.

¹⁹⁰ Johannisson, lag (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid, 10 §, Karnov 2021-05-05 (JUNO).

¹⁹¹ Prop 2005/06:35 s. 39–40.

¹⁹² NJA 2008 s. 579.

¹⁹³ NJA 2008 s. 579 och prop. 2005/06:35 s. 60.

¹⁹⁴ NJA 2008 s. 579 och prop. 2005/06:35 s. 60.

Ibland uppkommer situationen att domstolen finner att det inte föreligger en konkret och beaktansvärd risk för att den dömda ska återfalla i allvarlig brottslighet, men att det på grund av omständigheterna kring gärningen skulle återstå en längre tid tills villkorlig frigivning kan komma i fråga.¹⁹⁵ HD har anfört att återfallsrisken i dessa fall kan utgöra ett skäl mot att tidsbestämma straffet då det är en faktor som är föränderlig över tid.¹⁹⁶ Beslut om omvandling bör enligt HD inte fattas i så god tid att bedömningen av återfallsrisken riskerar att vara inaktuell vid den villkorliga frigivningen.¹⁹⁷ Om återfallsrisken bedöms som låg och inga andra omständigheter föreligger som gör att risken kan antas komma att förändras kan dock intresset av att göra en förnyad riskbedömning inte anses utgöra ett hinder mot att omvandla livstidsstraffet.¹⁹⁸

Att återfallsrisken finns med som kriterium vid omvandlingsprövningen har mötts av kritik i doktrin. Örnemark Hansen har påpekat att det faktum att återfallsrisken ska beaktas vid omvandlingsprövningen innebär att det inte enbart är rättvis proportionalitet som ligger till grund för beslutet.¹⁹⁹ Sitte Durling har påpekat att tillförlitligheten i riskbedömningar av återfallsrisken är diskutabel samt att principiella invändningar kan riktas mot att lägga riskbedömningar till grund för beslut om omvandling.²⁰⁰

Bedömningar av återfallsrisken utgör en framtidsprognos, och är därför av sin natur förenad med stor osäkerhet.²⁰¹ I en rapport från statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU) undersöktes tillförlitligheten av riskbedömningar av individers benägenhet att begå våldshandlingar i samhället.²⁰² Undersökningen gällde riskbedömningar inom psykiatrin, men får relevans även för bedömningen av livstidsdömdas återfallsrisk eftersom det i båda fallen är fråga om riskbedömningar av återfall i brottslighet. I rapporten konstaterades att det fanns begränsat vetenskapligt underlag för att med hög precision förutse patienters våld i samhället,

---

¹⁹⁵ NJA 2008 s. 579.

¹⁹⁶ NJA 2008 s. 579.

¹⁹⁷ NJA 2011 s. 872.

¹⁹⁸ NJA 2011 s. 872.

¹⁹⁹ Örnemark Hansen, s. 204.

²⁰⁰ Sitte Durling, s. 300.

²⁰¹ Statens offentliga utredningar (SOU) 2002:26 s. 135.

²⁰² SBU (2005).

och riskbedömningarna uppskattades vara korrekta endast i 70–75 procent av fallen.²⁰³ I förarbetena till omvandlingslagen framhölls att säkerheten för strukturerade riskbedömningar av återfallsrisken kan uppgå till 75–80 procent. Uttalandet innebär att 75–80 procent av individerna i en grupp med samma riskfaktorer kommer återfalla i brott medan resterande inte kommer göra det.²⁰⁴ Utredningen ansåg att det trots den osäkerhet som riskbedömningarna innefattar var motiverat att införa återfallsrisken som ett kriterium för omvandlingsprövningen mot bakgrund av intresset av samhällsskydd.²⁰⁵

4.2.3 Den dömdes agerande under verkställigheten

Vid omvandlingsprövningen ska domstolen vidare, enligt den fjärde och femte punkten i 4 § omvandlingslagen, ta viss hänsyn till hur den dömda agerat under verkställigheten av fängelsestraffet.²⁰⁶ Det som ska beaktas är i detta sammanhang om den dömda åsidosatt vad som gäller för verkställigheten samt om den dömda medverkat till att främja sin anpassning i samhället.²⁰⁷ Syftet med att det sistnämnda kriteriet ska vara med i bedömningen är att främja livstidsdömdas motivation till att själv medverka till sin anpassning i samhället. Enligt regeringen är det vidare ett rimligt grundkrav att den dömda under verkställighetstiden sköter sig och efter sin förmåga följer de regler som gäller.²⁰⁸

Den fjärde punkten innebär att domstolen, när den ska bestämma längden på fängelsestraffet, har ett visst utrymme att beakta allvarliga åsidosättanden av vad som gäller för verkställigheten.²⁰⁹ Skötsamheten i sig utgör inte ett kriterium, utan det är endast mer flagranta åsidosättanden av vad som gäller för verkställigheten som ska påverka bedömningen.²¹⁰ Det kan till exempel vara fråga om rymningar, rymningsförsök eller våld eller hot mot tjänstemän eller medintagen (förutsatt att det inte föranleder åtal). Det är av betydelse för bedömningen när under verkställigheten misskötsamheten förekom.

---

²⁰³ SBU (2005) s. 62.

²⁰⁴ SOU 2002:26 s. 100.

²⁰⁵ SOU 2002:26 s. 135.

²⁰⁶ 4 § 4 och 5 punkten omvandlingslagen.

²⁰⁷ 4 § omvandlingslagen.

²⁰⁸ Prop. 2005/06:35 s. 40.

²⁰⁹ NJA 2008 s. 579.

²¹⁰ NJA 2008 s. 579 och Prop. 2005/06:35 s. 40.

Misskötsamhet som skedde tidigt under verkställigheten ska som huvudregel normalt inte beaktas.²¹¹

Om den dömda missköter verkställigheten kan det som huvudregel endast leda till att det tidsbestämda fängelsestraffet sätts något längre än vad som annars blivit fallet. HD påpekade emellertid i NJA 2008 s. 579 att regeringen i motiven till omvandlingslagen anförde att mer allvarlig misskötsamhet bör kunna leda till att en ansökan om omvandling avslås. Enligt HD kan en ansökan om omvandling därför avslås om den dömda förhållandevis kort tid före prövningen gjort sig skyldig till allvarlig misskötsamhet.²¹²

Den femte punkten, det vill säga frågan om den dömda medverkat till att främja sin anpassning i samhället, tar främst sikte på om den dömda aktivt medverkat i olika program eller på annat sätt försökt påverka sin situation i positiv riktning. Även hur den dömda medverkat i kriminalvårdens utslussningsarbete kan ha en inverkan på bedömningen.²¹³ HD har uttalat att den dömdes medverkan till att främja sin anpassning i samhället kan få betydelse för bedömningen av återfallsrisken samt bedömningen av vilket behov som finns för åtgärder för att underlätta övergången till frihet. Utöver detta framstår det enligt HD inte som helt klart hur den dömdes medverkan ska beaktas. Mot bakgrund till att det av motiven framgår att kriteriet ska ges en vid tillämpning har HD emellertid uttalat att den dömdes medverkan i viss mån ska kunna beaktas vid sidan om brottets karaktär och svårhetsgrad när fängelsestraffets längd bestäms.²¹⁴

4.2.4 Den dömdes behov av åtgärder för att underlätta övergången till ett liv i frihet

Av 4 § tredje stycket omvandlingslagen framgår att fängelsestraffet ska bestämmas med utgångspunkt från den tid som den dömda har avtjänat och med beaktande av reglerna för villkorlig frigivning samt den dömdes behov av åtgärder för att underlätta övergången till ett liv i frihet.²¹⁵ Lagstiftaren har ansett att det efter en så lång tid av verkställighet som ett

---

²¹¹ Prop. 2005/06:35 s. 60.

²¹² NJA 2008 s. 579 jämfört med Prop. 2005/06:35 s. 60.

²¹³ Prop. 2005/06:35 s. 60.

²¹⁴ NJA 2008 s. 579.

²¹⁵ 4 § omvandlingslagen.

livstidsstraff innebär är viktigt att tiden för utslussning är väl avvägd med hänsyn till den dömdes behov. Utslussningstiden ska bestämmas från fall till fall, men behöver normalt vara förhållandevis lång.²¹⁶ När tiden för det omvandlade straffet bestäms ska, oavsett om ett kortare straff skulle vara möjligt enligt de övriga omvandlingskriterierna, straffet bestämmas så att det finns utrymme för den tid av utslussningsåtgärder som kriminalvården anser är behövligt före den dömden blir föremål för villkorlig frigivning.²¹⁷ Vid bedömningen av tiden som krävs för utslussningsåtgärder kan den dömdes medverkan till att främja sin anpassning till samhället få betydelse.²¹⁸ Tiden som krävs bör normalt sett vara något eller ett par år.²¹⁹

4.3 Analys av omvandlingsprövningen

Jag kommer nedan redogöra för mina synpunkter på omvandlingslagens utformning samt HD:s tolkning av denna. Analysen kommer göras utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv samt utifrån proportionalitetsprincipen, som är grundläggande för straffmätningen i svensk rätt. De frågor jag i detta avsnitt kommer diskutera är alltså om omvandlingsprövningen kan göras på ett tillräckligt förutsebart sätt samt om den på ett tillräckligt vis beaktar gärningens relativa svårhet. Som jag beskrev i uppsatsens inledande kapitel använder jag rättssäkerhetsbegreppet i enlighet med den traditionella definitionen – att rättsliga beslut ska vara förutsebara. Jag kommer att börja med att behandla Örebro tingsrätts bedömning av gärningens relativa svårhet för att sedan diskutera faktum att omständigheter som saknar koppling till gärningens allvar får betydelse vid straffets bestämmande.

4.3.1 Klanderbedömningen

Beträffande klanderbedömningen som görs vid omvandlingsprövningen kan följande synpunkter först framföras. Av vad som beskrivits framgår att Örebro tingsrätt minst tio år efter domen ska göra en bedömning av gärningens allvar. Regeringen har visserligen i propositionen anfört att det inte ska vara fråga om en ny straffmätning och att utgångspunkten är att straffvärdet är fängelse på livstid. Jag instämmer dock med Örnemark Hansen om att det faktiskt är fråga om en ny straffmätning genom att Örebro tingsrätt tolkar det domstolen har

---

²¹⁶ Prop. 2005/06:35 s. 41 och 61.

²¹⁷ NJA 2008 s. 579.

²¹⁸ NJA 2008 s. 579.

²¹⁹ Prop. 2005/06:35 s. 41–42 samt NJA 2008 s. 579.

nedtecknat i domen. Omständigheterna i domen kan fortfarande värderas och viktas mot varandra på olika sätt, och eftersom domstolen inte i livstidsdomen kan precisera straffvärdet mer än till livstids fängelse får detta istället göras av Örebro tingsrätt. Det blir därför de facto fråga om en ny straffvärdebedömning. Skillnaden mot den straffvärdebedömning som normalt görs av domstolarna är att Örebro tingsrätts straffvärdebedömning endast grundas på de omständigheter som framgår av livstidsdomen. Frågan är om denna bedömning kan göras på ett tillräckligt rättssäkert sätt.

För att kravet på förutsebarhet ska vara uppfyllt krävs, som tidigare nämnts, att rättssystemet kan tillhandahålla klara, tydliga och pålitliga svar på rättsfrågor.²²⁰ En förutsättning för att dessa kriterier ska vara uppfyllda i samband med utmätande av straff är enligt min mening att den domstol som gör bedömningen av gärningens straffvärde har tillgång till så mycket information som möjligt om gärningen. Man torde kunna utgå från att den domstol som prövar skuldfrågan också har bäst möjlighet att göra en korrekt bedömning av gärningen eller gärningarnas svårhet, vilket är en för att straffet ska utmätas förutsägbart. Detta synsätt stöds av den kritik som framfördes av remissinstanserna i samband med omvandlingslagens tillkomst, men också av HD:s uttalanden i NJA 2008 s. 579. Som beskrevs ovan framhöll HD i målet att en bedömning av omständigheterna som nedtecknats i domen inte tillåter några närmare slutsatser om olika gärningars relativa svårhet. Trots detta ska alltså Örebro tingsrätt göra en bedömning av gärningens straffvärde. Konsekvensen av denna ordning blir att värderingen av gärningens eller gärningarnas svårhet inte görs på en sådan robust grund som den kunde ha gjorts på om bedömningen av straffvärdet gjordes vid domstillfället. Eftersom straffvärdet inte kan konkretiseras till mer än fängelse på livstid av domstolen som dömer i skuldfrågan finns det vidare begränsade incitament för denna domstol att utförligt redovisa vilka omständigheter som inverkat på bedömningen av gärningens svårhet. Det finns därför en risk att domstolen inte på ett tillräckligt utförligt sätt redovisar vilka omständigheter som avgjort bedömningen, vilket ytterligare minskar Örebro tingsrätts möjligheter att göra en korrekt bedömning. Att straffvärdet i praktiken bestäms så långt efter domen och på andrahandsinformation menar jag således utgör en stor brist i förutsebarheten.

En annan konsekvens av att klanderbedömningen görs inom ett så grovt spann är att det inte är möjligt att genomföra en nyanserad bedömning av gärningens allvar. Enligt den ordning

---

²²⁰ Se avsnitt 1.5.1.

som angavs av HD i NJA 2008 s. 579 finns endast fyra steg, 18, 21 eller 24 år eller vid flerfaldig brottslighet av synnerligt allvarligt slag ett längre straff. Straffvärdebedömningen som görs av Örebro tingsrätt är alltså mycket trubbig och gärningarnas relativa svårhet kan inte komma till uttryck på samma nyanserade sätt som de gör när domstolen i samband med skuldfrågan bestämmer straffet till ett fängelsestraff mätt i ental år. Konsekvensen av den senaste skärpningen av straffet för mord är dessutom att spridningen av allvaret av de mord som omfattas av omvandlingsprövningen blir större. Skillnaden mellan gärningarnas relativa svårhet blir alltså större är tidigare, och fler gärningar ska sorteras in i den grova kategoriseringen om 18, 21 eller 24 års fängelse eller i undantagsfall ett längre straff. Jag menar därför att gärningens svårhet inte får tillräckligt utslag genom omvandlingsprövningen.

4.3.2 Betydelse av omständigheter som saknar koppling till gärningens allvar

Som jag framhöll tidigare är den enda delen av omvandlingsprövningen som tar sikte på själva gärningen bedömningen av de omständigheter som framgår av domen. De övriga omständigheterna som ska beaktas är som framgått återfallsrisken, om den dömda åsidosatt vad som gäller för verkställigheten, om den dömda medverkat till att främja sin anpassning i samhället samt den dömdes behov av åtgärder för att underlätta övergången till ett liv i frihet. Det som nedan ska besvaras är hur dessa omständigheter påverkar betydelsen av gärningens relativa svårhet samt hur de förhåller sig till teorin om rättssäkerhet.

Den omständighet som får störst betydelse vid omvandlingsprövningen är, som tidigare framhållits, bedömningen av återfallsrisken. Jag anser i likhet med Von Hirsch att det bör vara möjligt att göra avsteg från proportionalitetsprincipen vid straffmätningen för att tillgodose andra syften, men att detta förutsätter att kravet på proportionalitet inte eftersätts.²²¹ Eftersom återfallsrisken får en sådan avgörande betydelse vid prövningen menar jag dock att det är tydligt att proportionalitetsprincipen faktiskt eftersätts för intresset av samhällsskydd vid omvandlingsprövningen, vilket jag menar kan ifrågasättas. Att inkapacitering skulle utgöra en straffmätningssgrund var något som lagstiftaren tog avstånd från 1989. Jag menar att man bör

---

²²¹ Jfr avsnitt 2.1.2.

stå fast vid den synpunkten, även när det gäller straffmätningen vid omvandling av livstidsstraff.²²²

Eftersom återfallsrisken är svårbedömd och dessutom föränderlig över tid menar jag vidare att det är omöjligt för den dömde att förutse hur domstolen kommer bedöma den. Detta gäller vid gärningstillfället och domstillfället, men också vid tiden för omvandlingsprövningen. Det kan dessutom på goda grunder ifrågasättas om bedömningen av återfallsrisken kan göras på ett tillräckligt rättssäkert sätt. I utredningen som föranledde omvandlingslagen påpekades exempelvis att strukturerade riskbedömningar endast har en säkerhet som uppgår till 75–80 procent. Detta menar jag inte är en tillräckligt träffsäker bedömning för att låta resultatet ligga till grund för att hålla personer frihetsberövade.

Om den dömde åsidosatt vad som gäller för verkställigheten och om den dömde medverkat till att främja sin anpassning i samhället är som framgått av den tidigare framställningen omständigheter som inte tillmäts lika stor betydelse som återfallsrisken. Jag menar dock att det finns goda skäl att ifrågasätta varför de överhuvudtaget ska tillmätas någon vikt. Jag menar att bestämmandet av straff, för att vara förutsebart, bör grundas på hur klandervärd den begångna gärningen är, inte hur klandervärd gärningspersonen varit efter att gärningen inträffat. Att bestämmandet av straff baseras på hur den dömde agerat efter domen gör att det är omöjligt att vid tiden för gärningen eller vid domstillfället förutse vilket straff den dömde kommer avtjäna eftersom händelser som ännu inte inträffat påverkar bedömningen. Detta menar jag tydligt strider mot förutsebarhetskravet. Eventuell misskötsamhet bör enligt min mening istället hanteras inom ramen för verkställigheten.

Även behovet av utslussningsåtgärder är något som påverkar längden på straffet. Detta gäller dock endast de fall då beslutet om omvandling fattas relativt kort före en tilltänkt villkorlig frigivning, så att tiden som är kvar av verkställigheten inte är tillräcklig för att de nödvändiga utslussningsåtgärderna ska kunna vidtas. Det är enligt min mening helt nödvändigt att kriminalvården får tillräcklig tid för att vidta nödvändiga utslussningsåtgärder för att underlätta den dömdes övergång till ett liv i frihet. Det hade dock ur ett rättssäkerhetsperspektiv varit bättre om straffets längd varit känt sedan domstillfället och att åtgärderna för att underlätta övergången till ett liv i frihet därmed kunnat planeras in i god tid.

---

²²² Jfr avsnitt 2.2.1.

På så vis hade inte behovet av utslussningsåtgärder adderat till strafftiden i de fall tiden för beslutet ligger i nära anslutning till en framtida villkorlig frigivning. Jag menar att det är mycket olyckligt att det är tiden som vid ansökan är kvar till den villkorliga frigivningen som avgör om detta kriterium kommer leda till en längre strafftid. Det är en ordning som närmast framstår som slumpmässig, vilket inte kan anses vara förutsebart.

Sammanfattningsvis menar jag att det finns tydliga rättssäkerhetsbrister kopplade till omvandlingsprövningen. En sådan brist är att straffmätningen i praktiken görs långt efter domstillfället, av en annan domstol, och på andrahandsinformation. En annan är att omständigheter som helt saknar koppling till gärningen får stor inverkan på straffets längd, vilket leder till att lika klandervärda gärningar inte bestraffas lika hårt. Jag menar att detta inte kan anses vara förutsebart för den livstidsdömde. I nästkommande kapitel presenteras studien av hur omvandlingslagen tillämpas i praktiken. På så vis framkommer hur de rättssäkerhetsbrister jag identifierat tar sig uttryck i rättstillämpningen.

5 Omvandlingsprövningen i underrättspraxis

I följande kapitel kommer jag presentera de 18 omvandlingsbeslut från 2019 och 2020 som omfattas av min undersökning. Syftet med undersökningen har varit att undersöka hur klanderbedömningen görs i praktiken med fokus på hur längden på de fängelsestraff som den som dömts till livstids fängelse får avtjäna förhåller sig till gärningens svårhet. Det är därför just domstolens klanderbedömning som kommer återges nedan. Domstolens resonemang kring övriga kriterier lämnas således utanför framställningen. Om domstolen låtit andra kriterier ligga till grund för straffets längd framgår det emellertid av redogörelsen för beslutet. Det kan också poängteras att de avgöranden som avslagits på grund av att återfallsrisken inte redovisats nedan. Detta innebär att Örebro tingsrätt i samtliga fall som återges har funnit att risken för återfall i allvarlig brottslighet inte är konkret och beaktansvärd, och därför inte utgör ett hinder för att omvandla livstidsstraffet.

För att undvika sammanblandning mellan beslutet i omvandlingsfrågan och den ursprungliga morddomen har jag, när jag hänvisar till den domstol som fattat besluten om omvandling, konsekvent valt att skriva Örebro tingsrätt (eller i förekommande fall Göta hovrätt). Jag har också valt att konsekvent använda begreppet *straffvärde* när jag beskriver det antal år som domstolen finner att straffet med hänsyn till omständigheterna kring gärningen kan bestämmas till. Begreppet straffvärde används i en del av besluten men inte alla. Jag anser emellertid att begreppet straffvärde på ett bra sätt tydliggör vilken bedömning det är fråga om, varför jag valt att använda begreppet.

Besluten har delats in i fyra kategorier. Skälet till detta är att jag anser att indelningen fungerar väl för att belysa längden på det tidsbestämda straffets förhållande till Örebro tingsrätts straffvärdebedömning samt gör det lättare för läsaren att ta till sig studiens innehåll. Den första kategorin av beslut som jag kommer presentera innehåller beslut där det straff som ska avtjänas överensstämmer med gärningens straffvärde (åtta beslut). I dessa fall har det straff som livstidsstraffet omvandlats till överensstämt med Örebro tingsrätts bedömning av gärningens straffvärde. Den andra kategorin är beslut där det straff som ska avtjänas är längre än gärningens straffvärde (sju beslut). I dessa fall har det straff som livstidsstraffet omvandlats till av olika skäl blivit längre än Örebro tingsrätts bedömning av straffvärdet. Den tredje kategorin är beslut där det inte är möjligt att utläsa om straffet som ska avtjänas

överstiger straffvärdet (två beslut) och den fjärde kategorin är beslut där Örebro tingsrätt avslagit ansökan om omvandling till följd av gärningens straffvärde (ett beslut). I vissa beslut framgår inte uttryckligen vilket straffvärde Örebro tingsrätt menar att gärningen har. Jag har därför i några av målen gjort en tolkning av detta mot bakgrund av domskälen. I dessa fall framgår det av redogörelsen för beslutet att det är fråga om en tolkning från min sida.

5.1 Beslut där det straff som ska avtjänas överensstämmer med gärningens straffvärde

I de beslut som presenteras nedan överensstämmer det straffvärde Örebro tingsrätt kommit fram till att gärningen har med det straff som fängelsestraffet också omvandlas till. Vid dessa beslut motsvaras alltså straffet av gärningens svårhet, såsom den bedömts av Örebro tingsrätt.

5.1.1 Exfrun som flydde från bilen

A.S. dömdes 2006 till livstids fängelse för mord genom att han tilldelat sin före detta hustru ett stort antal knivstick på halsens framsida. A.S hade enligt livstidsdomen hittat fotografier på sin före detta hustru tillsammans med en annan man, varefter han anskaffat två knivar och sökt upp henne. Exfrun hade frivilligt satt sig i A.S bil, där någon form av kamp utspelat sig. Exfrun tog sig ut ur bilen och sprang ifrån A.S, varefter han följde efter henne och tilldelade henne ett flertal dödande knivhugg. Enligt tingsrätten måste detta ha framkallat en stark dödsångest hos exfrun. Vid påföljdsbestämningen beaktade tingsrätten ovan nämnda omständigheter samt att A.S på ett brutalt sätt hade berövat exfrun livet, att de tidigare varit gifta med varandra och att hon var mor till A.S söner. Tingsrätten fann att det inte fanns några förmildrande omständigheter kring gärningen, och A.S dömdes därför till livstids fängelse. Hovrätten instämde med tingsrättens bedömning.²²³

Örebro tingsrätt anförde, beträffande gärningens straffvärde, att A.S på ett brutalt sätt berövat offret livet, att de tidigare varit gifta och hade två söner tillsammans samt att händelseförloppet inte varit helt kortvarigt och måste ha framkallat stark dödsångest hos offret. Örebro tingsrätt menade därför att det förelåg sådana särskilt försvårande omständigheter att straffvärdet för gärningen var 24 års fängelse, vilket också var det

---

²²³ Örebro tingsrätts beslut den 5 september 2019, mål B 5691-18.

tidsbestämda straff som livstidsstraffet omvandlades till.²²⁴ Beslutet fastställdes senare av Göta hovrätt.²²⁵

5.1.2 Knivmordet utanför lägenheten

M.K dömdes 2008 för mord, grov misshandel och olaga hot till livstids fängelse samt utvisning ur riket med förbud att återvända. Enligt gärningsbeskrivningen hade M.K köpt en kniv, rest till Varberg och tagit sig till en lägenhet där han visste att offret befann sig. Han hade sedan uppmanat två av personerna som befann sig i lägenheten att lämna denna. De personer som därefter var kvar i lägenheten var, utöver M.K, offret och kvinnan som bodde i lägenheten. M.K angrep offret och tilldelade honom stick- och skärskador med en kniv. Kvinnan som bodde i lägenheten försökte avvärja angreppet, vilket ledde till att M.K tillfogade henne stick- och skärskador i armen. Efter att offret flytt ur lägenheten följde M.K efter honom och tillfogade honom ytterligare stick- och skärskador utanför lägenheten. Mannen avled till följd av det stora antal skärskador han tillfogats i bålen. Efter att mannen hade avlidit återvände M.K till lägenheten och hotade kvinnan till livet.²²⁶

Beträffande påföljdsfrågan anförde tingsrätten att omständigheterna i målet varit synnerligen allvarliga. Tingsrätten beaktade härvid särskilt den beslutsamhet som M.K visat när han utförde brottet samt den dödsångest som målsäganden måste ha upplevt under en inte obetydlig tid. Tingsrätten påpekade att det faktum att M.K under gärningen haft en psykisk störning i form av en maladaptiv stressreaktion i viss mån talade för ett tidsbestämt straff. Vid en samlad bedömning fann tingsrätten dock att påföljden skulle bestämmas till fängelse på livstid. Tingsrätten fann också att M.K skulle utvisas på livstid. Hovrätten fastställde tingsrättens dom och ansåg i likhet med tingsrätten att gärningen var att hänföra till de allvarligaste fallen av mord.²²⁷

Beträffande gärningens straffvärde anförde Örebro tingsrätt att M.K med stor beslutsamhet hade berövat en annan person livet samt gjort sig skyldig till grov misshandel. Tingsrätten menade att även om omständigheterna var att bedöma som synnerligen allvarliga var de

---

²²⁴ Örebro tingsrätts beslut den 5 september 2019, mål B 5691-18.

²²⁵ Göta hovrätts beslut den 31 oktober 2019, mål ö 2980-19.

²²⁶ Örebro tingsrätts beslut den 28 februari 2019, mål B 736-18.

²²⁷ Örebro tingsrätts beslut den 28 februari 2019, mål B 736-18.

sammantaget inte att se som särskilt försvårande. Straffvärdet uppgick enligt tingsrätten därför till 21 års fängelse, vilket livstidsstraffet också omvandlades till.²²⁸

5.1.3 Dubbelmordet medelst människorov

P.G dömdes 2005 bl.a. för två fall av mord medelst människorov. De två offren hade bundits och förts bort varefter de båda blivit slagna i huvudet med tillhyggen så att de avlidit. I påföljdsfrågan anförde tingsrätten att mordet inte varit någon impulshandling utan föregåtts av planering samt att P.G brutalt hade mördat två människor efter att dessförinnan ha berövat dem deras frihet. Tingsrätten fann därför att straffet skulle bestämmas till livstids fängelse. Hovrätten gjorde samma bedömning som tingsrätten i påföljdsfrågan. Hovrätten framhöll dessutom att det var fråga om två offer som nattetid förts bort till en för dem okänd plats, att de utsatts för svårt lidande samt att de dödats på ett synnerligen brutalt sätt.²²⁹

I bedömningen av gärningens straffvärde framhöll Örebro tingsrätt de omständigheter kring gärningen som framgick av hovrättens dom och som har redovisats ovan. Örebro tingsrätt menade att P.G gjort sig skyldig till två brott som vart och ett var att bedöma som synnerligen allvarligt. Tingsrätten fann därför att straffvärdet för de brott som föranlett livstidsdomen uppgick till 28 års fängelse, vilket också var det straff som livstidsdomen omvandlades till.²³⁰

5.1.4 Dubbelmordet med automatvapen

T.N dömdes 2007 av Göteborgs tingsrätt för två fall av mord till 12 års fängelse. Hovrätten för västra Sverige skärpte senare straffet till fängelse på livstid. T.N dömdes även till utvisning med förbud att återvända till riket. T.N dömdes för att, tillsammans och i samråd med en annan person, med ett automatgevär respektive en pistol avlossat minst 21 skott mot två personer som till följd härav avlidit. De försvårande omständigheter som hovrätten anförde som grund för att gärningarna tillhörde de allvarligaste fallen av mord var att offren berövats livet med automatvapen, att T.N tillsammans med annan maskerad och utrustad med automatvapen nattetid trängt in i offrens bostad och att de hade saknat möjlighet att undkomma. Vidare anfördes att mordet hade haft karaktären av avrättning i en kriminell

---

²²⁸ Örebro tingsrätts beslut den 28 februari 2019, mål B 736-18.

²²⁹ Örebro tingsrätts beslut den 12 juni 2020, mål B 2004-19.

²³⁰ Örebro tingsrätts beslut den 12 juni 2020, mål B 2004-19.

miljö och att gärningen hade föregåtts av planering. Slutligen hade i vart fall ett av offren tillfogats svår dödsångest. Dessutom framhölls att mordet uppenbarligen varit lösningen på motsättningar mellan T.N och andra inblandade i en kriminell miljö.²³¹

Gällande gärningens straffvärde anförde Örebro tingsrätt att det av hovrättens livstidsdom framgick flera försvårande omständigheter och att det tidsbestämda straffet därför, mot bakgrund av HD:s praxis, inte kunde sättas lägre än 24 år. Mer än så motiverades inte straffvärdebedömningen. Livstidsstraffet omvandlades också till 24 års fängelse.²³²

5.1.5 Mordet på gårdsplanen

M.A dömdes 2008 för mord för att tillsammans och i samförstånd med två andra personer ha trängt in i ett bostadshus och misshandlat en man för att därefter tvinga honom ut på gårdsplanen utanför bostadshuset varefter han blev bragd om livet. Mordet utfördes genom att offret knivhögs ett antal gånger, samt sköts med tre skott. M.A friades för mordåtalet i tingsrätten men dömdes i hovrätten såsom medgärningsman. Beträffande M.A:s roll anförde hovrätten att han tidigare på morgonen samma dag hade intagit en ledande roll vid planeringen av gärningen, anskaffat skjutvapen, visat vägen för samt medföljt de andra gärningsmännen till offrets bostad, närvarat under hela händelseförloppet ovan och uppträtt maskerad och med ett skjutvapen, samt i angreppets inledande skede angripit offret verbalt. I påföljdsfrågan anförde hovrätten att mordet föregåtts av planering, att offret angripits av flera män med vapen, blivit misshandlad och utsläpad från huset varefter han blivit knivhuggen och skjuten. Hovrätten menade att det utdragna händelseförloppet måste ha orsakat offret stark dödsångest och att tillvägagångssättet närmast kunde liknas vid en avrättning. Hovrätten ansåg därför att gärningen var att hänföra till de allvarligaste fallen av mord och att M.A skulle dömas till livstids fängelse.²³³

Örebro tingsrätt fann i omvandlingsbeslutet att gärningen som M.A dömts för innefattade ett antal försvårande omständigheter, och hänvisade till de som ovan angivits i samband med hovrättens bedömning. Tingsrätten fann mot bakgrund av dessa omständigheter att

---

²³¹ Örebro tingsrätts beslut den 14 februari 2020, mål B 2173-19.

²³² Örebro tingsrätts beslut den 14 februari 2020, mål B 2173-19.

²³³ Örebro tingsrätts beslut den 22 juni 2019, mål B 4869-19.

straffvärdet uppgick till 24 års fängelse, vilket också var det straff som livstidsstraffet omvandlades till.²³⁴ Örebro tingsrätts beslut fastställdes av Göta hovrätt.²³⁵

5.1.6 Skotten med hagelgeväret

M.S dömdes 2009 till livstids fängelse för mord. M.S hade bragt en man om livet genom att skjuta honom i ryggen och i bakhuvudet med ett hagelgevär. När mannen blivit liggande på golvet hade M.S. sedan med ett tillhygge, sannolikt hagelgeväret, tilldelat honom upprepade och kraftiga slag mot huvudet. Som försvärande omständigheter framhölls i livstidsdomen att offret var närstående till M.S, att M.S sökt upp offret endast i syfte att döda honom, samt att mordet präglats av sådan särskild grymhet och brutalitet att det inte kan betraktas som annat än en avrättning. Det framhölls vidare att det är rimligt att anta att offret känt lidande och dödsångest under det utdragna förloppet. Mordet begicks också i offrets hem framför hans 15 år gamla son, som även han fruktade för sitt liv. Tingsrätten konstaterade att en förmildrande omständighet var att M.S till följd av sitt psykiska tillstånd vid brottet kan ha haft en nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande. Tingsrätten menade dock att mordet trots detta var så allvarligt att den nedsatta förmågan inte förtog straffvärdet i sådan grad att straffet kunde bestämmas till annat än livstids fängelse. Hovrätten fastställde tingsrättens dom och instämde i bedömningen i påföljdsfrågan.²³⁶

Örebro tingsrätt avslog M.S ansökan om omvandling på den grunden att straffvärdet enligt tingsrätten vida översteg 18 års fängelse och att en tilltänkt frigivning skulle bli aktuell först en lång tid i framtiden då M.S vid tiden för ansökan endast hade verkställt ca 10 år och tre månader av straffet.²³⁷ M.S överklagade tingsrättens beslut till Göta hovrätt, som framhöll att mordet innehöll flera försvärande omständigheter, men att domstolen i livstidsdomen även tagit hänsyn till M.S psykiska särdrag. Hovrätten menade därför att gärningens straffvärde var 21 års fängelse. Att det skulle dröja 2 år och 11 månader tills villkorlig frigivning skulle komma i fråga bedömdes inte utgöra något hinder för att tidsbestämma straffet. Livstidsstraffet omvandlades därför till 21 års fängelse.²³⁸

---

²³⁴ Örebro tingsrätts beslut den 22 juni 2019, mål B 4869-19.

²³⁵ Göta hovrätts beslut den 20 september 2020, mål Ö 2273-20.

²³⁶ Örebro tingsrätts beslut den 18 februari 2020, mål B 1025-19.

²³⁷ Örebro tingsrätts beslut den 18 februari 2020, mål B 1025-19.

²³⁸ Göta hovrätts beslut den 6 april 2020, mål Ö 648-20.

5.1.7 Polismorden i Malexander del 1 (T.B)

T.B dömdes 2000 för mord i två fall, försök till mord, grovt rån i fyra fall, försök till grovt rån och brott mot vapenlagen. Den del av domen som avsåg mord bestod i att han tillsammans med andra gemensamt och i samförstånd ha berövat två tjänstgörande poliser livet genom att skjuta dem till döds.²³⁹

Beträffande påföljdsfrågan anförde tingsrätten följande i livstidsdomen. Det har varit fråga om mycket grov, planerad och systematisk brottslighet och rånarna har inte varit främmande för att utöva våld. De grova rånerna har inneburit svåra övergrepp på bland annat bank- och affärsanställda. När rånerna mot banken i Kista inte gått enligt planerna har gärningspersonerna trappat upp våldet till en extrem nivå. Enligt tingsrätten kunde gärningspersonernas nationalsocialistiska tankegångar med våldsförhärligande och konspirationsteorier ha bidragit till att de helt eller delvis saknat spärrar mot extremvåldet. Tingsrätten anförde vidare att de brutala morden av två poliser utgjort ett klart angrepp på centrala funktioner i ett demokratiskt samhälle. Mot bakgrund av ovan redovisade omständigheter menade tingsrätten att gärningarna sammantaget har ett utomordentligt högt straffvärde och att annan påföljd än livstids fängelse därför inte kunde komma i fråga. Hovrätten fastställde tingsrättens dom i fråga om skuld och påföljd och anslöt sig till tingsrättens straffvärdebedömning.²⁴⁰

Beträffande gärningens straffvärde konstaterade Örebro tingsrätt att T.B:s livstidsstraff bland annat omfattade mord på två polismän och mordförsök på en polisman som samtliga varit i tjänst. Genom dessa gärningar hade T.B, enligt Örebro tingsrätt, utöver angreppet på polisernas liv angripit centrala funktioner i ett demokratiskt samhälle. Tingsrätten menade därför att det inte rädde någon som helst tvekan om att det var fråga om synnerligen försvårande omständigheter, och fann att straffvärdet uppgick till 35 års fängelse, vilket T.B:s livstidsstraff också omvandlades till.²⁴¹

---

²³⁹ Örebro tingsrätts beslut den 27 november 2019, mål B 1486-19.

²⁴⁰ Örebro tingsrätts beslut den 27 november 2019, mål B 1486-19.

²⁴¹ Örebro tingsrätts beslut den 27 november 2019, mål B 1486-19.

5.1.8 Polismorden i Malexander del 2 (A.A)

Även A.A dömdes 2000 för mord i två fall, försök till mord, grovt rån i fyra fall, försök till grovt rån och brott mot vapenlagen genom polismorden i Malexander (jfr ovan avsnitt 5.1.7). Då T.B och A.A dömdes som medgärningsmän med samma motivering i påföljdsfrågan hänvisar jag till min redogörelse av tingsrättens motivering av straffvärdet som redogjordes för i föregående avsnitt.

Örebro tingsrätt anförde, beträffande gärningens straffvärde, att den grova brottslighet som A.A dömts för hade varit systematisk, pågått över tid och att våldet trappats upp för att slutligen resultera i mordet på två polismän. Örebro tingsrätt framhöll vidare att gärningarna inneburit ett angrepp mot centrala demokratiska funktioner och att omständigheterna får anses synnerligen försvårade. Tingsrätten bedömde straffvärdet till 35 års fängelse, vilket fängelsestraffet omvandlades till även i A.A:s fall.²⁴²

Enligt min mening är det tydligt att straffvärdebedömningen i A.A:s fall gjordes mot bakgrund av Örebro tingsrätts beslut beträffande T.B, som fattades ca 3 månader tidigare. Detta är fullt naturligt då A.A och T.B dömdes för precis samma gärning, varför straffvärdet rimligtvis bör vara lika högt. Vad som i detta sammanhang är värt påpeka är att den tredje gärningspersonen som domstolen fann skyldig till polismorden i Malexander, J.A, också ansökte om att få sitt livstidsstraff omvandlat 2020. Hans ansökan avslogs dock med hänvisning till att risken att han skulle återfalla i allvarlig brottslighet ansågs konkret och beaktansvärd.²⁴³ Detta visar på ett tydligt sätt hur omvandlingsprövningen leder till olika resultat på grund av omständigheter som saknar koppling till gärningen genom att en och samma gärning, där samtliga gärningsmäns medverkan bedömts likvärdigt, lett till olika resultat vid omvandlingsprövningen.

---

²⁴² Örebro tingsrätts beslut den 7 februari 2020, mål B 3117-19.

²⁴³ Örebro tingsrätts beslut den 22 oktober 2020, mål. B 4789-19.

5.2 Beslut där det straff som den dömden får avtjäna är längre än gärningens straffvärde

I besluten som presenteras i denna kategori överstiger längden på det tidsbestämda fängelsestraffet det straffvärde som Örebro tingsrätt kommit fram till att gärningen har. I dessa fall har alltså straffet överstigit det straff som skulle följa om Örebro tingsrätt endast utgick från gärningens svårhet.

5.2.1 Mordet med 5 skott

C.O dömdes 2005 för bl.a. mord för att ha berövat M.S livet genom att på nära håll avlossa 5 skarpa pistolskott mot hans ansikte, hals och buk. I påföljdsfrågan uttalade tingsrätten att mordet var förberett, noggrant planerat och skedde under former som närmast liknat en kallblodig avrättning på allmän plats. Straffet bestämdes därför till livstids fängelse, ett straff som senare fastställdes av hovrätten.²⁴⁴

Örebro tingsrätt konstaterade i omvandlingsbeslutet att C.O vid tiden för ansökan avtjänat drygt 15 år och 7 månader av livstidsstraffet, vilket motsvarar ett fängelsestraff om drygt 24 år. Örebro tingsrätt menade att det därför inte, med hänsyn till HD:s praxis, fanns några hinder för att tidsbestämma straffet med hänsyn till gärningens straffvärde.²⁴⁵ Av detta kan utläsas att Örebro tingsrätt i vart fall inte bedömde att straffvärdet översteg 24 års fängelse. Med hänsyn till tiden som bedömdes behövas för utslussningsåtgärder omvandlades livstidsstraffet till fängelse i 27 år.²⁴⁶ C.O hade vid två tidigare tillfällen ansökt om att få sitt livstidsstraff tidsbestämt. Båda dessa ansökningar lämnades utan bifall på grund av att återfallsrisken ansågs konkret och beaktansvärd.²⁴⁷ Orsaken till att det straff som C.O i praktiken fick avtjäna översteg straffvärdet med tre år var således dels att han tidigare fått avslag på sina ansökningar på grund av återfallsrisken, dels att tid adderades till straffet med hänsyn till nödvändiga utslussningsåtgärder.

---

²⁴⁴ Örebro tingsrätts beslut den 29 april 2020, mål B 5079-19.

²⁴⁵ Örebro tingsrätts beslut den 29 april 2020, mål B 5079-19.

²⁴⁶ Örebro tingsrätts beslut den 29 april 2020, mål B 5079-19.

²⁴⁷ Örebro tingsrätts beslut den 12 juni 2018, mål B 4852-17. Samt Örebro tingsrätts beslut den 15 september 2016, mål B 5885-15.

5.2.2 Knivmordet på exfrun

D.B dömdes 1992 för att ha dödat sin före detta fru med tio knivhugg i bröstet och buken samt två knivhugg i ryggen. Då D.B 1996 avvek från en permission och inte greps förrän 2009 hade han vid tidpunkten för ansökan avtjänat knappt 14 år av livstidsstraffet. I livstidsdomen anförde tingsrätten huvudsakligen följande beträffande påföljdsfrågan. Det var klarlagt att D.B under lång tid hade vägrat lämna sin exfru ifred och att han också hade misshandlat och hotat henne vid flera tillfällen. Utredningen visade vidare att exfrun hade varit i kontakt med kvinnojouren och att hon nyligen bytt lås på sin bostad. Omständigheterna i målet tydde också på att D.B redan när han uppsökte lägenheten bestämt sig för att döda exfrun. Dådet påbörjades vidare inför ögonen på deras gemensamma son och fullföljdes trots dennes vädjanden. Tingsrättens dom fastställdes av hovrätten.²⁴⁸

Örebro tingsrätt ansåg i beslutet om omvandling att gärningens straffvärde var 21 år. På grund av att D.B vid tiden för beslutet redan avtjänat 14 år av livstidsstraffet gjorde tingsrätten dock bedömningen att det tidsbestämda straffet skulle bestämmas till 24 år för att det skulle finnas tillräcklig tid för planering och genomförande av nödvändiga utslussningsåtgärder. D.B fick alltså avtjäna ett fängelsestraff som översteg gärningens straffvärde med tre år.

Av Örebro tingsrätts beslut framgår att D.B tidigare ansökt om att få livstidsstraffet tidsbestämt vid två tillfällen. Vid det första tillfället avvisades ansökan då den ansågs ha gjorts för tidigt.²⁴⁹ Vid det andra tillfället avvisades ansökan dels mot bakgrund av att återfallsrisken bedömdes vara konkret och beaktansvärd, dels för att straffvärdet bedömdes vara 24 års fängelse och att det därför återstod för lång tid till en villkorlig frigivning för att tidsbestämma straffet.²⁵⁰ Det kan alltså poängteras att gärningens straffvärde 2016 bedömdes vara 24 år, men 2019 bedömdes vara 21 år.

5.2.3 Rånmordet i bostaden

R.O dömdes 2002 av Göta hovrätt för mord, grov stöld och ringa narkotikabrott till livstids fängelse. Beträffande åtalet för mord framgick att R.O blivit tilldelad ett knytnävsslag av en man och av detta skäl känt sig väldigt förnedrad. R.O hade senare tagit reda på mannens

---

²⁴⁸ Örebro tingsrätts beslut den 2 januari 2019, mål B 480-18.

²⁴⁹ Örebro tingsrätts beslut den 2 oktober 2015, mål B 1330-15.

²⁵⁰ Örebro tingsrätts beslut den 28 november 2016, mål B 826-16.

adress samt tillkallat två medhjälpare. R.O och de två medhjälparna hade sedan gemensamt och i samförstånd medfört en yxa, en fjäderbatong och ett stolsben till mannens bostad i syfte att bruka våld mot honom. R.O tilldelade mannen slag i huvudet och kroppen med stolsbenet och fjäderbatongen. R.O slet därefter av mannens byxor och tryckte upp ett ljus i hans analöppning. Medan en av medhjälparna bevakade mannen letade R.O i flera omgångar efter gods att stjäla i bostaden. Vid ett av dessa tillfällen höll medhjälparen, i samförstånd med R.O, en kniv mot mannens hals. R.O hade slutligen dragit ner mannen på golvet, virat en livrem runt hans hals och därefter med kraft huggit en kniv i bröstet på honom. Knivhugget orsakade J.G:s död.²⁵¹ Örebro tingsrätt redogjorde endast för de ovan angivna omständigheterna i beslutet, och inte för tingsrättens överväganden i påföljdsfrågan. Då min studie hänför sig till omvandlingsfallen har jag inte begärt ut livstidsdomen, utan konstaterar endast att Örebro tingsrätt inte redogjort för påföljdsbedömningen vid livstidsdomen.

Örebro tingsrätt konstaterade att det samlade straffvärdet, mot bakgrund av HD:s praxis, var 24 år. Straffvärdebedömningen motiverades inte mer än så.²⁵² Då R.O avtjänat 18 år av fängelsestraffet konstaterade tingsrätten att han, mot bakgrund av gärningens straffvärde, kunde frigges omedelbart. Då det ansågs behövas två år för planering och genomförande av utslussning under strukturerade former, och att utslussningsåtgärderna var en förutsättning för att den låga återfallsrisken skulle bestå, bestämdes fängelsestraffet dock till 30 år (villkorlig frigivning kunde då komma i fråga efter 20 års avtjänande).²⁵³ R.O hade tidigare ansökt om att få sitt livstidsstraff omvandlat tre gånger. Den första ansökan återkallades. Den andra och tredje ansökan avslogs på grund av att risken för att R.O skulle återfalla i allvarlig brottslighet bedömdes vara konkret och beaktansvärd.²⁵⁴ På grund av dessa avslag fick alltså R.O avtjäna ett fängelsestraff som översteg gärningens straffvärde med 6 år.

5.2.4 Attacken med 70 knivhugg

K.V dömdes 2004 av Gällivare tingsrätt till livstids fängelse för mord. K.V dömdes för att ha berövat en man livet genom att tilldela honom 70 knivhugg eller stick i huvudet, på halsen, på

---

²⁵¹ Örebro tingsrätts beslut den 11 september 2020, mål B 4918-19.

²⁵² Örebro tingsrätts beslut den 11 september 2020, mål B 4918-19.

²⁵³ Örebro tingsrätts beslut den 11 september 2020, mål B 4918-19.

²⁵⁴ Örebro tingsrätts beslut den 24 oktober 2016, mål B 1593-16 och Göta hovrätts beslut den 28 augusti 2018, mål Ö 1828-18.

bålen samt på extremiteterna. Av livstidsdomen framgick att han hade begått gärningen i berusat tillstånd. Gärningen ansågs av tingsrätten vara synnerligen hänsynslös, rå och besinningslös. I påföljdsfrågan framhöll tingsrätten att offret angripits av K.V i sitt hem och att han sedan återigen angripits av K.V när han befann sig i en skyddslös ställning i sitt sovrum. Gärningen fick enligt tingsrätten vidare förmodas ha pågått under lång tid och präglats av besinningslös råhet och hänsynslöshet. Hovrätten fastställde tingsrättens livstidsdom i fråga om skuld och påföljd men tillade som ytterligare försvarande omständighet att offret led av en sjukdom, hade svårt att röra sig, var betydligt äldre än K.V och därför hade haft särskilt svårt att försvara sig mot angreppet.²⁵⁵

Örebro tingsrätt bedömde gärningens straffvärde till 21 års fängelse. Eftersom K.V vid tiden för ansökan varit frihetsberövad i 15 år och 6 månader bestämdes dock straffet, med hänsyn till nödvändiga utslussningsåtgärder, till 26 års fängelse. K.V hade tidigare ansökt om omvandling av livstidsstraffet vid två tillfällen. Vid båda dessa tillfällen avslogs ansökan mot bakgrund av risken för återfall i allvarlig brottslighet.²⁵⁶ Dessa avslag ledde alltså till att K.V fick avtjäna ett straff som översteg brottets straffvärde med 5 år.

5.2.5 Avrättningen

S.G dömdes 2000 för mord och grovt vapenbrott för att gemensamt och i samförstånd med två andra personer ha skjutit en man till döds. Tingsrätten bestämde påföljden till livstids fängelse och anförde att det mord S.G. förövat inte kunde bedömas annat än som ett så grovt brott att det borde föranleda fängelse på livstid. Hovrätten, som fastställde livstidsdomen, framhöll vidare att mordet haft karaktären av en avrättning och att sättet mannen dödades på varit synnerligen rått och hänsynslöst.²⁵⁷

S.G hade vid tiden för omvandlingsbeslutet varit frihetsberövad i ca 19 år. Örebro tingsrätt konstaterade helt kort att den tid S.G hade avtjänat, mot bakgrund av gärningens straffvärde, inte hindrade att livstidsstraffet omvandlades. Örebro tingsrätt framhöll även att tingsrätten vid en tidigare prövning i omvandlingsfrågan funnit att den avtjänade tiden inte utgjorde ett

---

²⁵⁵ Örebro tingsrätts beslut den 26 april 2019, mål B 3897-18.

²⁵⁶ Örebro tingsrätts beslut den 10 november 2014, mål B 1717-14 och Örebro tingsrätts beslut den 27 februari 2017, mål B 2214-16.

²⁵⁷ Örebro tingsrätts beslut den 23 april 2019, mål B 4097-18.

hinder för att tidsbestämma straffet. Örebro tingsrätt menade därför att den tid S.G avtjänat inte heller vid tiden för beslutet hindrade ett tidsbestämmande av straffet med hänsyn till brottslighetens straffvärde.

S.G hade före omvandlingsprövningen 2019 fått två ansökningar om omvandling avslagna. Vid båda tillfällena avslogs ansökan för att återfallsrisken i allvarlig brottslighet ansågs konkret och beaktansvärd.²⁵⁸ I det andra avslagsbeslutet konstaterade Örebro tingsrätt att S.G hade avtjänat mer än 16 år och 6 månader av livstidsstraffet, och att straffvärdet för brottsligheten han dömdes för därför inte hindrade omvandling.²⁵⁹ Ett avtjänat straff på 16 år och 6 månader motsvarar, enligt reglerna om villkorlig frigivning, ett fängelsestraff på 25 års fängelse. Mot bakgrund av HD:s praxis i omvandlingsfrågan menar jag att man kan sluta sig till att tingsrätten förmodligen inte ansåg att straffvärdet översteg 24 års fängelse. Vad som helt säkert kan sägas är dock att Örebro tingsrätt vid det andra omvandlingsbeslutet inte ansåg att straffvärdet översteg 25 års fängelse. På grund av att S.G redan avtjänat 19 år av livstidsstraffet omvandlades det till 32 års fängelse, ett straff som alltså överstiger gärningens straffvärde med minst 7 år.

5.2.6 Morddomen av Central Criminal Court i London

C.M dömdes 2004 till livstids fängelse för mord av Central Criminal Court i London, England. Samma år fattades beslut om att straffet fick verkställas i Sverige, vilket det också gjorts sedan 2005. Av den brittiska livstidsdomen framgick även att det lägsta straff C.M skulle kunna avtjäna innan villkorlig frigivning kunde komma i fråga var 14 års fängelse.²⁶⁰ Detta motsvarar, enligt svenska regler om villkorlig frigivning, ett fängelsestraff på 21 års fängelse.

Av livstidsdomen från England framgår att C.M dödade sin fästmö efter ett bråk mellan dem. Fästmön hade gett sig på C.M fysiskt och han hade då satt sina händer kring hennes hals och strypt henne till döds. Efter gärningen placerade C.M sin avlidna fästmö i badkaret och två och en halv dagar senare anmälde han sig själv till polisen. Som försvårande omständigheter

---

²⁵⁸ Örebro tingsrätts beslut den 7 oktober 2016, mål B 1149-16 och Örebro tingsrätts beslut den 22 april 2013, mål B 4155-12.

²⁵⁹ Örebro tingsrätts beslut den 7 oktober 2016, mål B 1149-16.

²⁶⁰ Örebro tingsrätts beslut den 29 oktober 2020, mål B 645-20.

angavs i den brittiska domen C.M:s agerande efter mordet, att hans och målsägandens gemensamma son, som är döv och utvecklingsstörd, berövats sin mamma samt att målsäganden var fysiskt underlägsen C.M. Som förmildrande omständighet nämndes att gärningen föregåtts av en provokation och kroppsligt angrepp på C.M samt att C.M inte tidigare dömts för brott.²⁶¹ Det kan här konstateras att de omständigheter den brittiska domstolen tog upp i sin bedömning i påföljdsfrågan på vissa plan skiljer sig från vilka omständigheter som tillmäts betydelse i svensk rätt. Det Örebro tingsrätt har att utgå är dock som bekant de omständigheter som domen grundar sig på.

Vid tidpunkten för beslutet hade C.M avtjänat ca 18 år av livstidsdomen, vilket motsvarar 27 års fängelse. Örebro tingsrätt konstaterade att tiden han avtjänat, mot bakgrund av de nivåer om 18, 21 eller 24 års fängelse, inte hindrade en omvandling.²⁶² Jag menar att det, mot bakgrund av att Örebro tingsrätt hänvisade till dessa nivåer kan utläsas att Örebro tingsrätt inte bedömde straffvärdet översteg 24 års fängelse. På grund av behovet av utslussningsåtgärder bestämdes fängelsestraffets längd till 28 års fängelse.²⁶³ Örebro tingsrätts beslut fastställdes av hovrätten.²⁶⁴ C.O hade inte tidigare ansökt om att få livstidsstraffet tidsbestämt, vilket alltså i kombination med behovet av utslussningsåtgärder var skälet till att straffet bestämdes fyra år längre än gärningens straffvärde.

5.2.7 Mordet på Kriminalvårdsanstalten

J.N dömdes 2000 till livstids fängelse för mord genom att tillsammans och i samråd med två andra personer ha berövat en medintagen på Tidaholmsanstalten livet. Mordet genomfördes genom att gärningspersonerna tilldelade målsäganden knivhugg i nacke, sida och bröstorg. De omständigheter som i tingsrätten ansågs tala för livstids fängelse var att gärningen varit planerad och genomförts med kraft och beslutsamhet. Dessutom ansågs det försvårande att mordet begåtts i en kriminalvårdsanstalt med flera potentiella vittnen närvarande men att

---

²⁶¹ Örebro tingsrätts beslut den 29 oktober 2020, mål B 645-20.

²⁶² Örebro tingsrätts beslut den 29 oktober 2020, mål B 645-20.

²⁶³ Örebro tingsrätts beslut den 29 oktober 2020, mål B 645-20.

²⁶⁴ Göta hovrätts beslut den 3 december 2020, mål Ö 3750-20.

gärningspersonerna utnyttjat att dessa inte skulle vilja, eller snarare våga, berätta om händelsen för polis eller andra. Livstidsdomen fastställdes av hovrätten.²⁶⁵

Örebro tingsrätt hänvisade till HD:s praxis där livstidsstraffet, med hänsyn till omständigheterna kring gärningen, kan omvandlas till 18, 21 eller 24 års fängelse eller vid flerfaldig brottslighet av synnerligt allvarligt slag till ett längre fängelsestraff. Örebro tingsrätt konstaterade sedan att J.N avtjänat ca 19 år och 10 månader av fängelsestraffet och att det vid en omvandling av straffet till 33 års fängelse skulle återstå mindre än 1 år och 6 månader till villkorlig frigivning, vilket var tiden som bedömdes krävas för utslussning. Örebro omvandlade därför livstidsstraffet till 33 års fängelse.²⁶⁶ Jag menar att det av Örebro tingsrätts, visserligen knapphändiga resonemang, går att sluta sig till att tingsrätten inte ansåg att straffvärdet överstiger 24 års fängelse. Om tingsrätten menade att gärningens straffvärde översteg 24 år borde den rimligtvis motiverat detta då det inte varit fråga om flerfaldig brottslighet av allvarligt slag. Det kan konstateras att J.N tidigare hade ansökt om att få livstidsstraffet tidsbestämt vid fyra tillfällen. Samtliga av dessa ansökningar hade avslagits på grund av att återfallsrisken bedömdes vara konkret och beaktansvärd.²⁶⁷ Då straffet bestämdes till 33 års fängelse ledde återfallsrisken till att straffet bestämdes till ett 9 år länge straff än gärningens straffvärde.

5.3 Beslut där det inte kan utläsas om straffet som ska avtjänas är längre än straffvärdet

Denna kategori består av två beslut som inte kunnat sorteras in i de övriga kategorierna då straffvärdet inte kunnat utläsas av Örebro tingsrätts beslut.

5.3.1 Skottet och knivhuggen

P.A åtalades 2006 för mord för att ha berövat sin fru B.A livet genom att skjuta henne i huvudet samt tilldela henne ett stort antal knivhugg. Tingsrätten bedömde att straffvärdet för

---

²⁶⁵ Örebro tingsrätts beslut den 30 juni 2020, mål B 3090-19.

²⁶⁶ Örebro tingsrätts beslut den 30 juni 2020, mål B 3090-19.

²⁶⁷ Örebro tingsrätts beslut den 18 oktober 2010, mål B 7015-09, Örebro tingsrätts beslut den 4 april 2012, mål B 6036-11, Örebro tingsrätts beslut den 22 september 2014, mål B 21-14 samt Örebro tingsrätts beslut den den 3 juli 2017, mål B 4330-16.

gärningen var livstids fängelse mot bakgrund av att gärningen utförts med särskild grymhet genom det stora antalet knivstick och den dödsångest B.A måste ha känt. Dessutom fäste tingsrätten vikt vid att mordet utförts inför fyra av parets gemensamma barn. Tingsrätten fann inte att det förelåg några förmildrande omständigheter. Hovrätten anslöt sig till tingsrättens bedömning att mordet utförts med särskild grymhet. Hovrätten lade även vikt vid att brottet varit riktat mot närstående, begåtts inför deras gemensamma barn, att B.A på grund av skottskadan i huvudet var skyddslös när knivhuggen utdelades mot henne och att P.A begått brottet oprovocerat. Hovrätten framhöll dock även att det faktum att P.A uppfyllde kraven för den psykiatriska diagnosen impuls kontrollstörning talade mot ett livstidsstraff. Vid en samlad bedömning bestämdes dock straffet även av hovrätten till livstids fängelse.²⁶⁸

I Örebro tingsrätts beslut om omvandling, som senare fastställdes av hovrätten, fästes vikt vid att P.A utförde mordet med särskild grymhet, att brottet var riktat mot en närstående, att brottet utfördes inför P.A:s och offrets gemensamma barn, att offret var helt skyddslöst och att P.A handlade utan provokation. Örebro tingsrätt hänvisade till HD:s nivåer om 18, 21 eller 24 år och uttalade därefter att strafftiden inte kunde stanna vid 21 år.²⁶⁹ Det framgår dock inte av beslutet om tingsrätten ansåg att straffvärdet var så högt som 24 år eller om det låg någonstans mellan 21 och 24 år. Örebro tingsrätt bestämde, mot bakgrund av gärningens straffvärde samt tiden som krävdes för utslussning, straffet till 24 års fängelse.

5.3.2 Knivskärningen i halsen

C.K dömdes 2006 för mord till livstids fängelse samt utvisning på livstid för att ha berövat målsäganden livet genom att skära honom i halsen ett stort antal gånger med en kniv. Tingsrätten konstaterade i påföljdsfrågan att mordet begåtts mot C.K:s arbetskamrat och att det inte framkommit något som tyder på att brottet föregåtts av någon provokation. Det var inte heller fråga om en plötsligt uppkommen paniksituation där C.K haft svårt att besinna sig. Målsäganden hade vidare överraskats av angreppet då C.K överfallit honom bakifrån. Hovrätten fastställde tingsrättens domslut beträffande livstids fängelse och utvisning på livstid och anförde dessutom följande i påföljdsfrågan. Det har inte kunnat utrönas något egentligt motiv för gärningen, men C.K har angivit som en förklaring bland andra, att målsäganden

---

²⁶⁸ Örebro tingsrätts beslut den 22 november 2019, mål B 5912-18.

²⁶⁹ Örebro tingsrätts beslut den 22 november 2019, mål B 5912-18 och Göta hovrätts beslut den 6 februari 2020, mål Ö 3954-19.

efterfrågat sexuellt umgänge med C.K, en uppgift som fått stå oemotsagd. Hovrätten underströk dock att angreppet skett bakifrån, varför det inte kan ha varit fråga om en plötsligt uppkommen situation som kan betraktas som en förmildrande omständighet vid straffmätningen.²⁷⁰

Örebro tingsrätt konstaterade i sitt beslut att de försvårande omständighet som framkom av hovrättens dom var att gärningen utförts med stor brutalitet och närmast haft karaktär av regelrätt avrättning, men att det i övrigt inte framkom några försvårande omständigheter. Vid tiden för Örebro tingsrätts beslut hade C.K avtjänat 13 år av straffet. Med hänsyn till att den tid som krävdes för utslussningsåtgärder bestämdes till ett år, bestämdes straffet till 21 års fängelse.²⁷¹ Örebro tingsrätt motiverade således nästan inte alls vilka omständigheter kring gärningen som påverkade bedömningen. Det går heller inte att utläsa av tingsrättens beslut om straffvärdet bestämdes till 21 års fängelse eller ett kortare fängelsestraff. Det kan också påpekas att Örebro tingsrätt i detta beslut inte hänvisade till den praxis om 18, 21 eller 24 år som straffet normalt, med hänsyn till omständigheterna kring gärningen, kan omvandlas till.

5.4 Avslag på grund av gärningens straffvärde

Denna kategori består endast av ett beslut. I beslutet har Örebro tingsrätt avslagit ansökan om omvandling på grund av att straffvärdet ansetts för högt i förhållande till den avtjänade tiden.

5.4.1 Kvinnan som fördes bort från på rastplatsen

T.A dömdes 2009 för mord genom att ha fört bort C.S från en rastplats i sin bil och sedan skjutit henne med ett jaktgevär i ryggen och i huvudet. Han hade också tillfogat henne upprepat trubbigt våld mot huvudet och halsen. Efter att T.A berövat C.S livet flyttade han kroppen och brände den. Tingsrätten uttalade i påföljdsfrågan att brottet tillhörde de allvarligaste fallen av mord, och att T.A därför skulle dömas till livstids fängelse. Hovrätten anslöt sig helt till tingsrättens bedömning i påföljdsfrågan.²⁷²

---

²⁷⁰ Örebro tingsrätts beslut den 20 februari 2019, mål B 3085-18.

²⁷¹ Örebro tingsrätts beslut den 20 februari 2019, mål B 3085-18.

²⁷² Örebro tingsrätts beslut den 9 juli 2019, mål B 5296-18.

Beträffande omständigheterna som legat till grund för straffmätningen anförde Örebro tingsrätt att omständigheterna kring mordet sammantaget med vad som föregått gärningen och den efterföljande hanteringen av C.S kropp varit särskilt försvårande och att straffvärdet därför inte understeg 24 år. Vid tiden för beslutet hade T.A avtjänat 10 år och 9 månader av fängelsestraffet. Enligt kriminalvårdens bedömning behövdes ett och ett halvt till två år för att ha tillräcklig tid för utslussningsåtgärder.²⁷³ Eftersom villkorlig frigivning kan komma i fråga efter 16 år om straffet bestäms till 24 år översteg tiden T.A skulle ha kvar att avtjäna vida den till som ansågs krävas för utslussning. Tingsrätten fann att den inte kunde tidsbestämma straffet med hänsyn till att återfallsrisken kunde komma att förändras innan villkorlig frigivning skulle komma i fråga. T.A:s ansökan avslogs därför.²⁷⁴

5.5 Analys av rättstillämpningen

Av studien av besluten från underrättspraxis kan ett antal slutsatser dras. Jag kommer att utveckla och diskutera dessa nedan. Den första slutsatsen som jag dragit är att omvandlingsprövningen ofta leder till ett längre fängelsestraff än vad en ren straffvärdebedömning skulle leda till. Den andra slutsatsen är att straffvärdet oftast bestäms till 21 eller 24 års fängelse. Den tredje slutsatsen jag dragit är att Örebro tingsrätt har en mycket begränsad utredning att grunda sin bedömning av gärningens svårhet på, varför straffvärdebedömningen blir mycket svårbedömd.

5.5.1 Omvandlingsprövningen leder ofta till ett längre fängelsestraff än vad en ren straffvärdebedömning skulle leda till

I flera av de genomgångna besluten framgår att straffvärdet som bestäms av Örebro tingsrätt är lägre än det straff som den dömda får avtjäna. Dessa har presenterades i avsnitt 5.2. Fördelningen illustreras av tabellen nedan.

---

²⁷³ Örebro tingsrätts beslut den 9 juli 2019, mål B 5296-18.

²⁷⁴ Örebro tingsrätts beslut den 9 juli 2019, mål B 5296-18.

Beslut där	Antal beslut
straffet överensstämmer med straffvärdet	8
straffet är längre än straffvärdet	7
straffvärdet inte kan utläsas	2

I 7 av de 17 beslut som bifallits har straffvärdet alltså bedömts som lägre än den tid som den dömde faktiskt får avtjäna till följd av livstidsdomen. Detta är en beaktansvärd andel av besluten. Som tidigare framgått avslås en stor del av ansökningarna på grund av att återfallsrisken anses konkret och beaktansvärd. I de fall där straffvärdet har bedömts vara lägre än det straff som den dömde fått avtjäna är det också huvudsakligen återfallsrisken som legat till grund för avslagen i de tidigare ansökningarna. Det är alltså på grund av detta kriterium som straffet i dessa fall blivit längre än gärningens straffvärde. Varken den dömdes misskötsamhet under verkställigheten eller frågan om den dömde medverkat till att främja sin anpassning i samhället har i något av besluten i studien påverkat längden på fängelsestraffet. Jag menar därför att man kan sluta sig till att det är på grund av att återfallsrisken utgör ett absolut hinder mot att bifalla ansökan om omvandling som en så stor del av besluten resulterar i att den dömde får avtjäna ett längre fängelsestraff än vad en ren straffvärdebedömning skulle leda till. Varför detta inte kan anses förutsebart har diskuterats i avsnitt 4.3.2 och ska inte upprepas. Vad som kan sägas är dock att argumenten som där anfördes gör sig än mer gällande då studien visar att problemet med att lika klandervärda gärningar inte straffas lika hårt i praktiken är omfattande.

5.5.2 Straffvärdet bestäms vanligen till antingen 21 eller 24 års fängelse

Som tidigare framgått bestämmer Örebro tingsrätt gärningens straffvärde mot bakgrund av det grova spannsom HD presenterat i NJA 2008 s. 579 samt vidareutvecklat i NJA 2011 s. 872. I de 18 granskade besluten bestämdes straffvärdet enligt nedan tabell. I kategorierna 18, 21 och 24 år har jag endast tagit med beslut där Örebro tingsrätt uttryckligen angivit straffvärdet i antal år. Övriga beslut har jag sorterat in i kategorin där straffvärdet inte anges.

Straffvärdet bestäms till:	Antal beslut
18 år	0
21 år	4
24 år	5
Mer än 24 år	3
Straffvärdet anges inte	6

Det som tydligast sticker ut i sammanställningen ovan är att straffvärdet inte vid något av de genomgångna besluten ansågs vara 18 år. Denna nivå i den grova kategorisering som HD presenterade i NJA 2008 s. 579 tycks således inte ha någon nämnvärd betydelse i underrättspraxis. Förklaringen till detta torde vara att 18 års fängelse är det längsta tidsbestämda straffet som domstolen nu har möjlighet att döma ut för mord, vilket det inte var vid tiden för HD:s avgörande. Om straffvärdet är 18 års fängelse borde rimligtvis domstolen som tog ställning i skuldfrågan bestämt straffvärdet till 18 år, vilket förklarar varför detta steg inte används av Örebro tingsrätt i något av de granskade besluten. Det är därför inte underligt att underrätterna inte verkar använda sig av det första steget från HD:s prejudikat.

Det kan alltså konstateras att de nivåer enligt HD:s prejudikat som tillämpas främst är 21 och 24 års fängelse. Straffvärdet har endast bestämts till mer än 24 års fängelse vid tre tillfällen, samtliga då den ansökande dömts för flera mord. Detta leder till att bedömningen, som redan är mycket trubbig och onyanserad, blir ännu trubbigare och att proportionalitetsprincipen får ännu mindre genomslag. Jag instämmer med HD:s uttalande om att de omständigheter som framgår av domen inte ger utrymme för mer än en mycket grov kategorisering av gärningens svårhet. Det är dock enligt min mening, mot bakgrund av att 18 års fängelse i praktiken inte används av Örebro tingsrätt, önskvärt att HD i framtiden meddelar ett nytt prejudikat med en justering av dessa nivåer för att gärningens allvar på ett bättre sätt kan beaktas. Oavsett hur många steg som tillämpas kommer bedömningen emellertid fortfarande vara trubbig eftersom det inte är möjligt att göra en nyanserad bedömning av straffvärdet så långt efter domen och endast med utgångspunkt i de omständigheter som framgår av domen.

5.5.3 Örebro tingsrätt har en mycket begränsad utredning att grunda sin straffvärdebedömning på

Vad som genomgående kan konstateras utifrån studien av besluten från Örebro tingsrätt är att domstolen står inför en mycket svår uppgift när den ska bestämma gärningens straffvärde enbart med utgångspunkt i vad som framgår av livstidsdomen. När en domstol i normala fall gör en straffvärdebedömning har den en omfattande utredning att grunda sin bedömning på, och kan ta ställning till samtliga omständigheter som förekommit i målet. Vid omvandlingsbesluten har Örebro tingsrätt däremot endast att utgå från vad som finns nedtecknat beträffande gärningens allvar i livstidsdomen. Detta leder till att straffvärdebedömningen blir mycket svår, och att det därför inte går att tillförsäkra att lika fall behandlas lika ens vid straffvärdebedömningen. I detta sammanhang kan framhållas att Örebro tingsrätt i "Knivmordet på exfrun" (avsnitt 5.2.2) bestämde straffvärdet till 21 års fängelse men att samma domstol på samma material 2016 hade bestämt straffvärdet till 24 års fängelse. Detta visar på vilka oerhörda svårigheter som är sammankopplade med att avgöra en gärnings straffvärde enbart grundat på en annan domstols domskäl. Att en ny domstol ska ta ställning till straffvärdet genom att utgå från en annan domstols tidigare bedömning av straffvärdet kan därför enligt mig inte betraktas som tillräckligt rättssäkert.

6 Sammanfattande slutsatser

Det övergripande syftet med uppsatsen har varit att granska hur längden på det fängelsestraff som den som dömts till fängelse på livstid i praktiken får avtjäna förhåller sig till den konkreta gärningens relativa svårhet. För att besvara syftet har framställningen kretsat kring tre frågeställningar. Jag kommer kortfattat besvara dem nedan för att därefter besvara uppsatsens huvudfrågeställning.

Den första frågeställningen framställningen byggd på är vilken betydelse gärningens relativa svårhet får när straffvärdet bestämts till fängelse på livstid. Beträffande denna fråga har konstaterats att gärningens svårhet inte tillmäts någon ytterligare betydelse om straffvärdet bedöms vara så högt som fängelse på livstid. Gärningens relativa svårhet får i dessa fall istället betydelse vid omvandlingsprövningen. Vilken betydelse gärningens svårhet i praktiken får är dock mycket varierande till följd av att även andra aspekter, främst återfallsrisken, tillmäts stor betydelse vid bedömningen. Genom min undersökning av underrättspraxis har jag kunnat konstatera att det straff den dömda får avtjäna många gånger på ett avsevärt sätt skiljer sig från den bedömning domstolen gjort beträffande gärningens straffvärde. Gärningens relativa svårhet får således viss, men begränsad och varierande, betydelse när straffvärdet bestäms till livstids fängelse.

Nästa frågeställning som framställningen byggd på är vilka konsekvenser den senaste skärpningen av straffet för mord får för prövningen av omvandling av fängelse på livstid. Som framgått innebär den senaste skärpningen av straffet för mord att fler gärningar ska leda till livstids fängelse. Detta får som konsekvens att spridningen av allvaret i de gärningar som omfattas av omvandlingsprövningen kommer bli större. Det innebär att fler gärningar ska passa in i den grova kategorisering om 18, 21 eller 24 års fängelse eller vid undantagsfall längre fängelsestraff som straffvärdet enligt HD:s praxis kan bestämmas till. Av min studie av underrättspraxis framgår dessutom att steget på 18 års fängelse inte tillämpas i praktiken, vilket gör bedömningen ännu mer trubbig.

Den tredje och sista frågeställningen framställningen kretsat kring är om bedömningen som domstolarna gör vid omvandlingsprövningen tillräckligt rättssäker. Jag menar att omvandlingsprövningen innehåller ett antal brister ur ett rättssäkerhetsperspektiv. För det

första får den som döms till livstids fängelse inte veta hur länge straffet ska avtjänas förrän efter att Örebro tingsrätt omvandlat livstidsstraffet till ett tidsbestämt straff, vilket görs minst 10 år efter att straffet började avtjänas, och ofta efter längre tid än så. För det andra görs bedömningen av gärningens faktiska straffvärde långt efter domen, av en annan domstol än den som dömt i skuldfrågan och på andrahandsinformation. På så vis görs bedömningen inte på en så robust grund som den kunde ha gjorts. För det tredje är det oförutsebart att straffmätningen görs på grunder som inte har med gärningens straffvärde att göra, då det inte går att förutse vilket straff en gärning av visst allvar kommer leda till, samt då lika allvarliga gärningar leder till olika straff. För det fjärde kan tillförlitligheten hos bedömningen av återfallsrisken, som spelar en avgörande betydelse för prövningen av omvandling, ifrågasättas. Mot bakgrund av att omvandlingsprövningen innehåller dessa brister i förutsebarheten menar jag att den inte kan anses vara tillräckligt rättssäker.

Utifrån hur frågeställningarna ovan har besvarats kan huvudfrågan för uppsatsen - hur det straff som den livstidsdömde i praktiken får avtjäna förhåller sig till den konkreta gärningens relativa svårhet – besvaras på följande sätt. I de fall Örebro tingsrätt omvandlar livstidsstraffet till ett fängelsestraff som överensstämmer med straffvärdet får gärningens svårhet ligga till grund för hur långt straff den dömd i praktiken får avtjäna. I dessa fall kan dock påpekas att straffvärdebedömningen görs av en annan domstol långt efter domstillfället, vilket medför att bedömningen endast kan göras inom en mycket grov kategorisering och med sämre förutsättningar än vid domstillfället. Även i dessa fall får således gärningens relativa svårhet en begränsad betydelse för vilket straff den dömd i praktiken får avtjäna. I en relevant andel av målen får gärningens relativa svårhet inte någon egentlig betydelse för straffets längd eftersom det istället är personliga faktorer såsom återfallsrisken som avgör straffets längd.

Att gärningens relativa svårhet får en sådan begränsad betydelse för hur långt straff en livstidsdömd får avtjäna strider enligt mig på ett tydligt sätt mot den för straffrätten grundläggande teorin om rättssäkerhet. Att livstidsstraff tillämpas på så vis som nu görs anser jag därför vara djupt olämpligt och något som inte passar sig i en rättsstat. Vad alternativet är ingenting jag tar ställning till i denna uppsats, men enligt min mening bör lagstiftaren allvarligt ifrågasätta om livstidsstraffets nuvarande utformning är rimlig.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Propositioner

Prop 1987/88:120, *Om ändring I brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval mm.)*

Prop. 2005/06:35, *Lag om omvandling av fängelse på livstid*

Prop 2009/10:147, *Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.*

Prop 2013/14:194, *Skärpt straff för mord*

Prop. 2018/19:138, *Straffet för mord*

Statens offentliga utredningar

SOU 1986:14, *Påföljd för brott: Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning m.m.*

SOU 2002:26, *Frigivning från livstidsstraff*

Övrigt offentligt tryck

Ju 2002:2717/BIRS, *Remissammanställning över betänkandet Frigivning från livstidsstraff (SOU 2002:26)*

Litteratur

Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, upplaga 2, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2013

Axberger, Hans-Gunnar, *EKO-brott, EKO-lagar och EKO-domstolar, en rättspolitisk utvärdering av lagstiftningen mot ekonomisk brottslighet*, BRÅ Forskning 1988:3, Stockholm, 1988

Borgeke, Martin & Heidenborg, Mari, *Att bestämma påföljd för brott*, upplaga 3, Wolters Kluwer Sverige AB, Stockholm, 2016

Ekelöf, Per Olof, *Rättssamhälle och rättssäkerhet*, Svensk Juristtidning s. 7–19, 1942

Frändberg, Åke, *Rättsordningens idé: en antologi i allmän rättslära*, upplaga 1 (red: Jareborg, Nils), Iustus förlag AB, Lund, 1990

Jareborg, Nils, *Uppsåt och klander*, I Svensk Juristtidning s. 722–749, 1988

Jareborg, Nils, *Straffrättsideologiska fragment, Skrifter från juridiska fakulteten i Uppsala* (39), (red: Agell, Anders, Jareborg, Nils), Iustus förlag AB, Uppsala, 1992

Jareborg, Nils, Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, upplaga 3, Nordstedts juridik AB, Stockholm, 2010

Johannisson, Sven, lag (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid, 10 §, Karnov 2021-05-05 (JUNO)

Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod*, I: Juridisk metodlära (red: Korling Fredric & Zamboni Mauro), Studentlitteratur AB, Lund, 2013

Lernestedt, Claes, *I grevens tid? Ändrade rutiner för fängelse på obestämd tid*. I: Ikke kun straf... Festschrift till Vagn Greve (red. Edholm m.fl.), jurist- og Øonomiforbundets Forlag, Köpenhamn, 2008

Peczenik, Aleksander, *Rätten och förnuftet, En lärobok i allmän rättslära*, upplaga 2, Nordstedts förlag, Lund, 1986

Peczenik, Aleksander, *Rättsstaten och etiken*, I Svensk Tidsskrift s. 154–158, 1987

Peczenik, Aleksander, Aarnio, Aulis, Bergholtz, Gunnar, *Juridisk argumentation – En lärobok i allmän rättslära*, Nordstedts Förlag AB, Lund, 1990

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – ämne, material, metod och argumentation*, fjärde upplagan, Nordstedts juridik, Stockholm, 2019

Sitte Durling, Catharina, *Viss tid eller livstid?* I Festschrift till Madeleine Leijonhufvud (red. Norée, Annika m.fl.), Nordstedts Juridik AB, Stockholm, 2007

Träskman, Per Ole, *Påföljd, proportionalitet och prioritering av samhällsstraff*, I Svensk Juristtidning s. 173-194, 2003

Ulväng, Magnus, Sandahl, Karin, Brottsbalk (1962:700) 31 kap. 3 §, Lexino 2021-04-01 (JUNO)

Von Hirsch, Andrew, *Proportionalitet och straffbestämning*, Iustus Förlag, Uppsala, 2001
Brottsförebyggande rådet, Brå, Livstidsdomar – utveckling och faktisk strafftid, Stockholm, 2015

Zila, Josef, *Om rättssäkerhet*, I Svensk Juristtidning s. 284–305, 1990

Örnemark Hansen, Helén, *En domare dömer – En annan bedömer*, i Ikke kun straf... Festschrift till Vagn Greve (red. Elholm m.fl.), Jurist-og Økonomforbundets Forlag, Köpenhamn, 2008

Myndighetsrapporter

Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU), *Riskbedömningar inom psykiatrin - kan våld i samhället förutsägas?* En systematisk litteraturöversikt, SBU-rapport nr 175, SBU, Stockholm, 2005

Domar och beslut

Högsta domstolen

NJA 2007 s. 194

NJA 2008 s. 579

NJA 2011 s. 872

NJA 2013 s. 376

NJA 2014 s. 559

NJA 2016 s. 3

NJA 2016 s. 809

NJA 2018 s. 975

HD:s dom den 26 februari 2021 i mål B 4914-20

Göta hovrätt

Göta hovrätts beslut den 28 augusti 2018, mål Ö 1828-18

Göta hovrätts beslut den 31 oktober 2019, mål ö 2980-19

Göta hovrätts beslut den 6 februari 2020, mål Ö 3954-19

Göta hovrätts beslut den 6 april 2020, mål Ö 648-20

Göta hovrätts beslut den 20 september 2020, mål Ö 2273-20

Göta hovrätts beslut den 3 december 2020, mål Ö 3750-20

Örebro tingsrätt

2010–2018

Örebro tingsrätts beslut den 18 oktober 2010, mål B 7015-09

Örebro tingsrätts beslut den 4 april 2012, mål B 6036-11

Örebro tingsrätts beslut den 22 april 2013, mål B 4155-12

Örebro tingsrätts beslut den 22 september 2014, mål B 21-14

Örebro tingsrätts beslut den 10 november 2014, mål B 1717-14

Örebro tingsrätts beslut den 2 oktober 2015, mål B 1330-15

Örebro tingsrätts beslut den 15 september 2016, mål B 5885-15

Örebro tingsrätts beslut den 7 oktober 2016, mål B 1149-16

Örebro tingsrätts beslut den 24 oktober 2016, mål B 1593-16

Örebro tingsrätts beslut den 28 november 2016, mål B 826-16

Örebro tingsrätts beslut den 27 februari 2017, mål B 2214-16

Örebro tingsrätts beslut den 3 juli 2017, mål B 4330-16

Örebro tingsrätts beslut den 12 juni 2018, mål B 4852-17

2019

Örebro tingsrätts beslut den 2 januari 2019, mål B 480-18

Örebro tingsrätts beslut den 20 februari 2019, mål B 3085-18

Örebro tingsrätts beslut den 28 februari 2019, mål B 736-18

Örebro tingsrätts beslut den 23 april 2019, mål B 4097-18

Örebro tingsrätts beslut den 26 april 2019, mål B 3897-18

Örebro tingsrätts beslut den 22 juni 2019, mål B 4869-19

Örebro tingsrätts beslut den 9 juli 2019, mål B 5296-18

Örebro tingsrätts beslut den 5 september 2019, mål B 5691-18

Örebro tingsrätts beslut den 22 november 2019, mål B 5912-18

Örebro tingsrätts beslut den 27 november 2019, mål B 1486-19

2020

Örebro tingsrätts beslut den 7 februari 2020, mål B 3117-19

Örebro tingsrätts beslut den 14 februari 2020, mål B 2173-19

Örebro tingsrätts beslut den 18 februari 2020, mål B 1025-19

Örebro tingsrätts beslut den 29 april 2020, mål B 5079-19

Örebro tingsrätts beslut den 12 juni 2020, mål B 2004-19

Örebro tingsrätts beslut den 30 juni 2020, mål B 3090-19

Örebro tingsrätts beslut den 11 september 2020, mål B 4918-19

Örebro tingsrätts beslut den 22 oktober 2020, mål. B 4789-19

Örebro tingsrätts beslut den 29 oktober 2020, mål B 645-20